

6. fejezet

A javak elvonása. A csere, elosztás és fogyasztás szabályozása

A szántóföldi termények és az állati termékek állami beavatkozással történő elvonása – hatósági áron – korszakunk falusi termelőinek nem volt ismeretlen, előzmény nélküli gazdasági kizsákmányolási forma. A kötelező állami beszolgáltatás intézményét már a háború alatt bevezették a Székelyföldön is: „A Jurcsék-féle kötelező beszolgáltatási rendszert 1943 januárjában léptették életbe. A kötelező beszolgáltatást a szántóterület kataszteri tiszta jövedelme után vetették ki. Összege minden aranykorona-érték után 50 kg kenyérgabonával volt egyenlő. A beszolgáltatandó mennyiség 1/5 részét kenyérgabonában, 1/5 részét zsírban, 3/5 részét szabadon választható terményben teljesíthették.”¹

A sztálinizmus tervezési, irányítási és elosztási rendszere azon alapult, hogy a központ valamennyi erő- és teljesítményforrást kisajátított magának, hogy azután az egyes részeket felülről, az úgynevezett redistribúció során ellássa.² Az alábbiakban a termelés folyamata és feltételei fölött gyakorolt tényleges társadalmi hatalom formáit vizsgáljuk.

A termelt javak fölötti rendelkezés legfontosabb intézményesített formái vizsgálatunk időszakában: a kötelező beszolgáltatás, szerződéses felvásárlás (szövetkezeti és állami felvásárlók), pénzlevonás (adók, illetékek begyűjtése) és a javak forgalmának – elosztásának és fogyasztásának – korlátozása.

Kollektáló és felvásárló szervek, vállalatok

Korszakunkban a terményelvonás két intézményesített formájáról beszélhetünk:

a. az 1947–1957. jan. 1. közötti időben a szántóföldi termények elvonására alkalmazott állami begyűjtési politika, a kvótarendszer;

b. a szövetkezeti és állami szerződéses felvásárlás.

A kvótarendszerben a gabonát, zöldséget, olajos magvakat, krumpelit, szénát, hagymát, takarmánymagvakat 1957 elejéig a Mezőgazdasági Terményeket Kollektáló Állami Hivatal gyűjtötte be. A húst és tejet a Hús, Hal és Tejipari Minisztérium, a gyapjút a Könnyűipari Minisztérium szervei kollektálták.

A kötelező kvótarendszerrel párhuzamosan az állami és helyi készletezés másik formája a *felvásárlás* volt. Gabonát, szénát a fennebb említett Állami Hivatal vásárolt; zöldséget a Belkereskedelmi Minisztérium és a CENTROCOOP szövetkezeti hálózat; olajos magvakat, szénát szintén a CENTROCOOP; gyógynövényeket az Egészségügyi Minisztérium és a szövetkezetek. Élőállatot a Hús, Hal és Tejipari Minisztérium vidéki egységei; tojást, tollat a Külkereskedelmi Minisztérium és a szövetkezetek; tejet, sajtot szintén a Hús-, Hal- és Tejipari Minisztérium és a szövetkezetek; gyapjút, állati szőrt (pl. a lófarok, sörény) a Könnyűipari Minisztérium és a szövetkezetek; nyersbőrt kizárólag a Könnyűipari Minisztérium; állati, növényi zsiradékot az Élelmiszeripari Minisztérium; a mézet és viaszt a CENTROCOOP vásárolta fel.

A kvótarendszer megszüntetése után, 1957-től minden terményt a megfelelő új intézmény vásárolta szerződéses alapon, pl. a gabonát a COMCEREAL, a vetőmagot az AGROSEM, zöldséget az APROZAR, a gyümölcsöt az AGEVACOP. Az ipari növényeket (len, cukorrépa) a RECOLTA vállalat vásárolta, de emellett más feldolgozó vállalatok, gyárak megbízottai is felkeresték a homoródminti községeket, pl. a botfalusi cukorgyár, a makfalvi és székelykeresztúri lengyár felvásárlói kötöttek szerződéseket a gazdákkal.

Az állati termékekből a húst az ORACA (később a COMCAR) szervei, a tejet az ICIL, a bőrt, gyapjút a DCA vállalatok vásárolták fel hivatalos áron. A hatósági felvásárlási ár mindig jóval alacsonyabb volt, mint a rendszerint tiltott, szabad piac forgalmi ára.

A községi néptanácsokat a Rajoni VB rendszeresen utasította, hogy támogassák a szerződő- és felvásárló vállalatok megbízottait. A fenti vállalatok és intézmények mellett a Fogyasztási Szövetkezetek Rajoni Szövetségének, az UNIO-nak folyamatos felvásárlási terve volt csaknem minden szántóföldi terményre, állati termékre.

A 728/1956-os NNGY-i határozattal 1957 jan. 1-től megszüntették a kötelező gabona-, takarmány- és tejkvótát. Továbbra is megmaradt a hús- és gyapjú beszolgáltatási kötelezettség, minden társadalmi kategóriának (hivatalnok, munkás, kisiparos), ha 1 hektár fölötti szántóföldet birtokolt, illetve ha 2 db. számos állat fölött tenyésztett haszonállatokat. Gyapjúkvótát minden termelőszervezet-típusnak a hektáronkénti állatsűrűség és a tartomány termelési kapacitásának függvénye szerint kirótt mennyiségben kellett beadnia.³

A kötelező kvóta-beszolgáltatás eltörlése után, a néptanácsok helyi szükségletekre is képezhettek készleteket a következő terményekből: gabona, zöldség, szőlő, tojás, szárnyas, tejtermék, méz, szappan, széna; mindezt csak az állami felvásárlási terv teljesítése után. Ezeket a készleteket csak a felvásárlási körzet tartományában található állami kereskedelmi egységekben forgalmazhatták. A felvásárlást plafonáron engedélyezték, ami nem lehetett magasabb, mint az állami felvásárlási ár. Minisztertanácsi határozat szerint ezekből az alapokból a kulákok nem vásárolhattak.⁴

A szántóföldi termények elvonása

A gazdaság különböző ágazatai közötti kapcsolatokat a hivatalos szemléletben az alábbi séma szerint tervezték el:

„Az ipar mezőgazdasági termékekkel való ellátásának, a város és a falu közötti árucseré megjavításának, valamint a szocialista ipar és a parasztgazdaságok közötti kapcsolatok megteremtésének forrásai a következők: a mezőgazdasági termékek állami begyűjtési politikájának alkalmazása, a felvásárlás fokozása, és a szerződések tömegmérétekben való kiterjesztése.”⁵

A kvótakivetés idején a gazdaságokra kirótt, beszolgáltatásra kötelező terménymennyiségeket a földterület nagysága, termelékenység kategóriája szerint, gazdaságonként állapították meg. Ekkor a CENT-ROCOOP szövetkezeti hálózat vidéki kirendeltségein keresztül, államilag megszabott áron a szerződéses terményfelvásárlás volt az elvonás másik formája.

A kötelező kvótarendszer keretében a családi gazdaságokból a következő szántóföldi terményeket kellett beszolgáltatni: búza, rozs,

kukorica, árpa, zab, burgonya, napraforgó, lucernamag, lóheremag, takarmány (természetes és termesztett).

A kivetési alap, a szántóbirtok kiterjedése és az adminisztratív úton megállapított termelékenységi kategóriája volt. A kirótt gabonamennyiség, a családok tulajdonában lévő szántóterület nagyságától függően, progresszíven növekedett. A falvak szántóterületét termelékenységi csoportokba osztották, a kötelezettségek kiszámításánál e kategóriák függvényében különböző szorzókat alkalmaztak. A homoródminti falvakat a III-V. kategóriákba sorolták. Egyes falvak a termelékenységi kategóriákba való besorolásukkal elégedetlenek voltak. 1953-ban a homoródszentmártoniak panaszkodnak, hogy „községünk falvai túl magas kategóriába voltak sorolva, amilyen terméseredményt nem érnek el.”⁶ Kérik, hogy a rajon tegye át őket a III-ból a IV. kategóriába.

Oklád község falvaiban a családoknak birtokkategóriáiként a következő mennyiségeket kellett beszolgáltatniuk:

kg

Birtok. kateg. (ha)	Szánó átlag (ha)	Össz-gabona	Búza, rozs		Kukorica		Árpa, zab		Más		Burgonya	
			T	B	T	B	T	B	T	B	T	B
1,0-1,5	1,055	116,2	71,4	71,4	24,0	24,0	19,2	10,8	2,8	0,8	285,0	285,0
1,5-2,0	1,082	69,0	42,6	40,4	14,8	14,8	13,25	13,25	2,0	1,2	230,6	226,8
2,0-2,5	1,436	120,2	73,8	73,8	26,4	26,4	18,8	18,8	2,0	1,2	296,0	296,0
2,5-3,0	1,458	136,0	73,5	87,2	27,7	29,2	18,5	21,0	3,0	1,7	339,5	343,25
3,0-3,5	2,139	257,6	157,0	157,0	53,4	53,0	45,6	46,8	2,8	1,6	481,6	481,6
3,5-4,0	2,562	293,4	178,2	178,2	61,0	61,0	51,8	51,8	2,4	3,0	549,4	-
4,0-4,5	3,126	481,2	294,0	294,0	101,6	101,6	80,4	80,4	5,2	5,2	721,6	722,0
4,5-5,0	2,964	573,2	318,0	258,4	111,0	-	87,4	87,6	5,6	5,6	747,8	748,0
5,0-5,5	3,284	659,0	393,0	307,4	134,6	134,6	112,0	112,4	5,4	5,6	858,4	694,6
5,5-6,0	3,356	663,4	403,8	298,8	138,6	129,0	115,2	107,8	5,8	5,4	882,4	822,8
6,0-6,5	4,090	1230,4	643,0	179,6	261,4	219,2	182,2	147,2	11,2	8,6	1360,6	1275,0
7,0-7,0	4,640	1278,0	777,3	711,3	268,3	245,6	220,6	202,0	11,6	11,6	1629,0	1502,0
7,5-8,0	5,280	1469,0	895,0	718,7	307,5	167,7	253,0	206,5	13,5	11,0	1956,7	1563,2
8,0-8,5	5,260	1687,0	790,0	790,0	274,6	-	221,3	221,3	14,3	14,3	1763,6	1767,3

Birtok. kateg. (ha)	Szánó átlag (ha)	Össz- gabo- na	Búza, rozs		Kukorica		Árpa, zab		Más		Burgonya	
			T	B	T	B	T	B	T	B	T	B
8,5-9,0	5,690	1903,5	1045,0	876,5	362,5	-	292,5	245,5	18,5	15,5	2190,0	1852,5
9,0-9,5	5,670	2212,0	1348,5	1222,0	464,0	421,0	378,0	342,5	21,5	19,5	2782,5	2521,5
9,5-10,0	6,115	2056,0	1253,5	874,0	431,0	299,5	352,0	250,5	19,5	13,5	2586,5	1803,5
10,0-11,0	7,395	2548,5	1552,5	1231,0	532,5	432,0	441,0	358,0	22,5	18,0	3587,0	2600,5
11,0-12,0	6,850	2541,0	1568,5	801,0	519,5	296,5	422,0	102,0	36,0	12,5	4247,0	843,5
12,0-21,0	9,597	3817,2	2360,5	1746,2	782,5	544,5	626,0	457,7	47,0	37,2	6640,2	4879,2

T: terv, B: beadott mennyiség, -: adathiány

**Forrás: Oklánd község falvainak kvótabeadási regisztere 1956.
(Birtokkategóriánként 5 gazdaság adatai alapján számított átlagértékek)**

A táblázatból megállapíthatók azok a küszöbök, ahol birtokcsoportonként lényegesen, „progresszíven” emelkedtek a beszolgáltatási kötelezettségek.

<i>Birtokcsoportok</i>	<i>progresszív emelkedés</i>
<i>ha</i>	<i>kg</i>
3 fölött	157,4
6 fölött	614,6
8 fölött	434,5
10 fölött	645,0
12 fölött	1268,7

Arra keresve a választ, hogy a kötelező beszolgáltatás a különböző birtoknagyságú gazdaságoknak milyen mértékű terményelvonást jelentett, részletes üzemmstatistikai adatok híján, csak becslésekre vagyunk utalva.

A MAT területén a gabona átlagtermése 1950-1959 között hektáronként - a kukorica kivételével - 1265 kg/ha,⁷ ehhez a mennyiséghez közelít egy homoródalmási gazda feljegyzése az 1960-as búzatermelésről (1250 kg/ha).⁸ A kukorica tartományi termésátlaga az említett 10 éves időszakban 1642 kg/ha.⁹ Ennek a növénynek a tartomány más területein jobb termőhelyi adottságai voltak, mint a Homoród mentén.

Az itteni szemtermés mennyiségéről még becsléseket se tehetünk a kutatott időszakra vonatkozóan, mert az egyéni gazdaságokban „szekérszám” alapján becsülték meg a termés mennyiségét. Ha a termés gyenge volt, akkor csak egy szekér kukoricát takarított be a 2-3 ha szántót birtokló gazda, ha nagyon jó, akkor 3-4 szekeret is meg lehetett rakni.¹⁰

A több ezer családi gazdaságban termelt gabonamennyiség nyilvántartása, a terménybegyűjtési tervek teljesítése nehéz feladat elé állította a rajoni intézményeket. A Rajoni VB a beszolgáltatási tervek maradéktalan teljesítésére különböző bizottságok szervezését rendelte el. 1952-ben egy rajoni körlevél azért bírálta a községi néptanácsokat, mert „sok községben a termésnyilatkozatok valóságát ellenőrző Bizottság meg sem alakult, vagy hiányosan működik.”¹¹ A szemes gabonát, a kukorica kivételével, már csépléskor a szérűről be kellett szolgáltatni. A cséplés helyszíne, a közös szérű az a hely, ahol a termelt gabonát mérik, nyilvántartásba veszik a Rajoni VB által kirendelt, idegen cséplési ellenőrök. A termelőket, különösen a félreeső kisebb falvakban, nehezen sikerült rákényszeríteni a „kinti”, közös cséplésre. A szokásos és gazdaságosabb gyakorlat a saját telken történő, „benti” cséplés volt, itt minden szemvesztés, hulladék (pelyva) hasznosult. A kinti csépléskor 8%-os, az otthoni csépléskor 13%-os vámot vett el az állam a termelőtől, ez utóbbi a gazdák értékelése szerint „elég magas százalék” volt.¹² A szérűn való cséplésnek ellenálltak még azok is, akiktől a hatalom lojalitást várt volna el: Homoródszentmárton községben „S. L. párttag arra hivatkozik, hogy neki van, ahol csépeljen, és benn is csévelt.”¹³

A begyűjtők a termények átvételekor, különböző minőségi követelmények alapján – nedvesség- és idegen anyag-tartalom miatt – mindig bizonyos százalékos mennyiségi csökkentést alkalmaztak. Ennek az elvonási formának a mennyisége a gazdák számára ellenőrizhetetlen, áttekinthetetlen, gyakoriak a panaszok: „már minden terményünkkel megjártuk a leszázalékolással”, méltatlankodtak 1958 januárjában a kénosiak.¹⁴

A központosított tervgazdaság közismert sajátossága, hogy a tranzakciókban a piactól független árak érvényesülnek.¹⁵ A beszolgáltatott terményeket rögzített, hatósági áron vették át, árszabályozó, árel-

lenőrző hatásköre csak a Minisztertanácsnak volt. A legális árszint és a fekete piaci árak közötti különbségekről kevés konkrét adatunk van. A terményforgalom szabályozásainak dokumentumaiból levonható következtetés, hogy a szabad piaci ár mindig lényegesen magasabb volt, mint a hatóság rögzített (beszolgáltatási, felvásárlási) árai. 1948 nyarán pl. a Székelyudvarhelyre beszállított búza mázsájáért az állam 560 lej fizetett, ugyanekkor a szabad piacon egy véka [16,5-17 kg] búza ára 800 lej volt. Ezek az árviszonyok azt jelentették, hogy a piaci ár közel 9-szer magasabb volt, mint amit az állam fizetett a terményért.¹⁷ Az 1952-es pénzstabilizációt bejelentő 37. sz. NNGY határozat az új pénzügyi intézkedéseket azzal indokolta, hogy „a szervezetlen piacon 1947-hez viszonyítva több mint háromszorosára nőttek az árak, miközben az ipari árucikkek azon a színvonalon maradtak.”¹⁸ 1952 után a hatósági és szabadpiaci búzaárak aránya a következőképp alakult:

Év	Helyi piaci ár a Homoródok mentén		Hatósági ár (kg/lej)
	(véka/lej)	(kg/lej)	
1952	40	2,50	-
1953	65	4,06	0,15
1955	62	3,87	-
1958	60	3,75	0,15
1959	40	2,50	0,27
1960	60	3,75	-

-: adathiány

Forrás: Antónia Péter homoródalmási földműves naplója és CszÁvt. 517. F. 32. 1957. febr.

A személyes emlékezet, ismert szubjektivitása ellenére, esetenként tárgyilagosan – levéltári forrásokban található adatokkal igazolható pontossággal – őrzött meg tényeket:

„Akkor tizenöt bani vót egy pakk gyufa, de azt sem vettek, úgy spóroltak! De tizenöt banit fizettek egy kiló buzáért es, amit a bészolgáltatásba elvettek. Szóval ez disznyóság vót ami itt nálunk ment. Ötvenhatól errefelé egy mákszemet felment vót mindennek az ára, de osztán ötvennyóctól kezdődött a társulás.”¹⁹ A terménybeszolgáltatásban a

hatósági árszabályozás okozta veszteségeket a következő költségek növelték: cséplési vám 8% vagy 13% (attól függően, hogy a termelő a szérún vagy otthon csépelte), őrlési vám 12%, porlás 2%, koptatás 2%, mindez összesen 24%. Ez is a terményelvonás egy formája volt. A cséplési vám és a malomvám is az állami begyűjtési terv része volt. A gyűjtőközpontba való beszállításáról a helyi VB-nek törvényes díjszabás mellett kellett gondoskodnia.

Bármilyen szigorú törvények, minisztertanácsi határozatok születtek a gabonakvóta begyűjtésére, mindig voltak hátrálékos termelők. Az alábbi rajoni rendelkezéshez hasonlók évente érkeztek a helyi néptanácsokhoz:

„Valamennyi néptanácsához

Homoródszentpál, Lövete és Homoródszentmárton községek végrehajtó bizottságai intézkedjenek, hogy a múlt évekről hátrálékban levő szemes gabona mennyiségek a cséplési munkálatok befejezéséig legyenek begyűjtve, és azon gazdaságoknál, ahol az elcsépelte mennyiségek nem fedezik a kvótahátrálékokat, ott gondoskodni kell, hogy ezek a gazdaságok a kapásnövényekből teljesítsék beszolgáltatási kötelezettségeiket, az érvényben levő egyenérték alapján.”²⁰

A burgonya-beadási kötelezettség szintén súlyos teher volt, mert ennek a növényi kultúrának a Homoród menti kötött talajok kedvezőtlen termőhelyi adottságot jelentettek. Homoródújfalun egy kulákgazdaságból *„Száznegyven mázsa pityókát kellett beadjak, száznegyven mázsa pityókát! Egy vagon s negyven mázsát, hát azután a kollektívnek nem lett annyi pityókája amennyit én egyedül bé kellett adjak! Recsinyedőn akkor meg volt alakulva a kollektív, bé kellett adjon nyolcvan mázsát, én egyedül egyénileg száznegyven mázsát.”*²¹ A gazda a hiányzó mennyiséget Csíkszentsimonban vásárolta fel. 1951 őszén néhány homoródmási gazda is erre a megoldásra kényszerült: *„Szintén csak e hó folyamán történt meg a krumpli kollektálás, ami igen szép eredménnyel zárult, községi viszonylatban 98%-ban. Itt egy kicsi nehézségek és panaszok merültek fel a krumpli beadás terén, sokan azzal védekeztek, hogy nem lett, vagy a csimasz elrágta. Később segítséget kaptunk úgy a Rajoni Kollektáló Hivataltól, mint egy ügyész elvtársat, akik az elnökkel személyesen eljárva a falut, felhívták a gazdák figyelmét a kirótt burgonya beadására. Így sikerült semmi kényszerítő eszköz nélkül az említett %-ban*

beadni. Ezek közül mindössze 4-5 jómódú gazda Csíkban vásárolta fel a krumpliját.”²² Feltehetően az ügyész és a néptanácselnök megjelenése a termelők portáján már elégséges kényszerítő eszköznek bizonyult a krumplibeadásra.

Állati termékek elvonása

Hús

A falusi gazdaságok húsbeadási kötelezettségeit 1947-től a településekre kirótt tervekben határozták meg, ezeket a tervmutatókat a helyi néptanácsoknál tovább bontották egyéni gazdaságokra.

A 233/1951. Törvényerejű rendelet leszögezi, hogy 1952. január 1-től kezdődően a „tartományokat a termelői képességnek és az állatsűrűségnek megfelelően 5 beszolgáltatási kategóriába csoportosítják. A községi néptanácsok végrehajtó bizottságai kötelesek név szerinti táblázatot készíteni a következőkről: az egyéni gazdaságokról a birtok nagysága szerint, a kollektív gazdaságok tagjainak egyéni gazdaságairól. A községi néptanácsok elnöke és titkára felelős a begyűjtött adatok pontosságáért. A kvótakivetési táblázatot a rajonális megbízott állítja össze. Húsmennyiségek csak élőállat formájában szolgáltatathatók be. A néptanácsok végrehajtó bizottságai mindaddig nem adnak ki a termelőknek marhalevelet, amíg a folyó negyedévi kvótájukat be nem szolgáltatták.”²³

A húsbeszolgáltatás a gabonában szegény két Homoród mentén a legnehezebb kvótakötelezettség volt. A beszolgáltatott mennyiségek évi négy-öt tételben történő törlesztése is azt jelzi, hogy a húskvóta nagy terhet jelentett a családoknak.

A húsbeadási határidők közeledtével a begyűjtők, néptanácsi alkalmazottak rajoni utasításra fokozták a felvilágosító, meggyőző munkát a termelők között.

A húsbeszolgáltatás törlesztésének határidejét félévenként, január és július hónapokban tűzték ki, de arra is volt példa, hogy az évi kötelezettség törlesztését már áprilisban követelték. 1952 januárjában Homoródmáson a húsbeszolgáltatás „négy-öt napot vett igénybe 3-4 személynek”. A kollektálás „kimondottan felvilágosító munka útján történt”. A túlzott mértékű beszolgáltatást azonban „még egyes párt-

tagok is helytelennek tartották” – állapították meg rajonhoz beküldött havi néptanácsi jelentésben.²⁴

Az állati termékek begyűjtésére vonatkozó tervek gyakran nem véglegesek, a rajoni illetékes ügyosztályok az eltírt állatok „felderítése” után „pótkivetési” terveket róttak a termelőkre: „az utólag felderített tehének és juhok utáni sajt, tej és gyapjú pótkivetési terveket készítsék el” – utasították a helyi néptanácsokat 1952-ben.²⁵

1958 januárjában a homoródszentmártoni társulás elnöke a tagság panaszaiként tolmácsolta a községi VB gyűlésen a „húsbeszolgáltatás kivetésének helytelenségét, mert legtöbbször 1958. júl. 5-15-ig be kell az egész évi húskvótát szolgáltatassuk amely a mai viszonyok, illetve a sertéshús árakkal teljesen lehetetlen.”²⁶

A kvótabeadási regiszterekben évi 4-5 részletben rögzített törlesztésekből látható, hogy a burgonya és a húsbeszolgáltatás volt a legnehezebben teljesíthető kötelezettség a homoródszentmártoni falvakban. A gazdák közösen vásárolnak meg egy-egy élőállatot, és az udvarhelyi átvevőnél ezt szétíratják az egyéni kvóta-kötelezettségbe: *„Megvettük a húst, úgy, hogy például vót egy tehene valakinek, az állam átalvete maximált árba, de a gazda azt mondta, hogy én csak úgy adom, ha drágább legalább négy-öt lejjel, mint amennyit az állam ad. S akkor azt fel kellett pótolni. Ha neköm kellett hatvan kiló hús, akkor azt fizettem ki felpótolva a gazdának. Húskvóta vót, a könyve le vót mindenkinek adva, s aki a marhát beadta azt mondta, hogy hatvan kilót az én részemre ad bé, azt béirták oda a könyvbe s lepecsétölték, s akkor mutattad, hogy bé van adva.”*²⁷

A korszak vége felé a hatalom akadályozta a hasonló kooperációkat, a termelők közötti kölcsönös együttműködéseket, viszonyosságokat. 1958 végén a Rajoni Értékesítési Osztály a községi néptanácsokkal közli: „Az 1959 évi húshátrálék beadásával kapcsolatosan az alábbiakat közöljük: 1959. jan. 1.-től kezdve a húskvóta beadásra csoportokba tömörült termelők között kötelező módon kell szerepeljenek az illető állat tulajdonosai is, aki beadási kötelezvénnel kell rendelkezzen.”²⁸

A vizsgált korszakban a húsbeadási kötelezettség mértéke mindvégig magas maradt. Az 1956-1961 közötti időszakból 4 falu (Homoródszentmárton, Karácsonfalva, Oklánd, Homoródújfalú) 100 gazdaságának beadási kötelezettségeit és ezek teljesítésének mértékét követték

nyomon (a többi településre kiterjedő elemzést a levéltári anyag hiányossága nem tette lehetővé).

*Húskvóta kötelezettség birtokkategóriánként 1956-1961 között
4 homoródmenti faluban*

Birtok-nagyság (ha)	Össz-beadás (kg)	Marhahús (kg)	Sertéshús (kg)	Birtok-nagyság (ha)	Össz-beadás (kg)	Marhahús (kg)	Sertéshús (kg)
0-1	11;27;33	-	-	6-7	157	94	63
1-2	54	-	-	7-8	189	113	76
2-3	67	33	34	8-9	207	124	83
3-4	81	40	41	9-10	248	149	99
4-5	103	62	41	10-11	288	173	115
5-6	126	76	50	11 fölött	328	197	131
-: adathiány							

**Forrás. Oklánd község falvainak kvótabeadási regisztere 1956.
Homoródmási kötelező hús és gyapjúkivetési főkönyvek.
CszsÁvt. 136. F. 1961. 18.**

Az összhús-mennyiség birtokkategóriánként változatlan volt minden faluban, azonban a marhahús- és sertéshúskvóta megállapításánál figyelembe vették a szántóföld termékenységi kategóriáját is. A fenti táblázat a gyengébb – IV-V. – kategóriájú földeken gazdálkodó családokra vonatkozik, a jobb minőségű földeken gazdálkodó falvak (Szentpál község falvai) családjaira kivetett a marha- és sertéshús kötelezettség 50-50% arányban oszlott meg.

Amikor a begyűjtési rendszer új szabályozásakor a 728/1956-os NNGY-határozattal megszüntették a kötelező gabona-, takarmány-, és tejkvótát, továbbra is megmaradt a hús- és gyapjú-beszolgáltatási kvóta.²⁹

A begyűjtés eredményességének fokozására az 1957/138-as MT-határozat alapján a rajoni és tartományi kollektorokat – és más dolgozókat a begyűjtési központokból – a Tartományi VB felhatalmazhatta a 131/1952-es foglalási törvény alkalmazásának jogával.³⁰ A kvótakötelezettség teljesítése egyre nehezebb volt, különösen a gabonában legszegényebb falvakban, a beszolgáltatási hátralék évről-évre halmozódott.

A hátrálékos gazdákat az alábbihoz hasonló felszólításokkal sürgették.³¹

UTOLSÓ FELSZÓLLÍTÁS

A községi Néptanács Végrehajtó Bizottsága utoljára felszólítja L.Gy. hsz. 53 termelőt, hogy a hátrálékban lévő 50 marha és 17 sertéshus mennyiségeket haladéktalanul rendezze el határidő November 4-ig. Ellenkező esetben szigorú büntetést von magután az újtvörvények értelmében.

Homoródalmás 1957 okt 31.

Elnök

Titkár”

A folyamatos elvonás kisajtolta a termelők utolsó tartalékait: amíg az ötvenes években alig volt falvanként 8-10 hátrálékos gazda, 1960-ról 1961-re például Homoródalmáson a kb. 800 családi gazdaságból 193 volt hátrálékos, ezeknek az évi 6399 kg összhústervből, 4455 kg volt a hátráléka.³²

Akárcsak a szemes gabona esetében, a húskvótánál is megengedték, hogy – hatóságilag megállapított egyenérték szerint – egyéb terményekkel is törlesszék a beszolgáltatási kötelezettségeket. Az egyenértékek milyenségét és mennyiségét évenként változtatták. 1956 márciusában a húshátrálékos dályai gazdaságoknál a begyűjtők alkalmazták a 131/1952-es foglalási törvényt „2 dolgozó parasztnál és 7 kuláknál, szénát foglaltak le amit húskvótába írtak át.”³³ Homoród-szentmártonban 1957 augusztusában a gabonabegyűjtési kampányban „a húshátrálékot is lehet gabonával törleszteni.”³⁴

1958 tavaszán a Rajoni VB valamennyi községi néptanácsot utasította, hogy „gyakoroljanak állandó ellenőrzést a községi húsbegyűjtők munkája felett és intézkedjenek, hogy a községre megállapított heti ütemtervek idejében legyenek teljesítve.”³⁵ Oklánd községben ekkor a három falu összhús-terve az első félévre 30465 kg, ebből sertés 14866 kg, a megvalósítás 28235 kg, ebből 12033 kg sertéshús. Az I. negyedévben 16, a másodikban 58 család hátrálékos. Ugyanebben az időszakban a szövetkezetek „állati szerződés-kötési tervet” is rónak a községre, ebből sertés 143 db lenne, de még április végén a begyűjtők arról számoltak be, hogy „csak két darab sertés lett leszerződve, és a

juhoknál pl. semmilyen megvalósítás nincsen.”³⁶ A Rajoni Értékesítési Osztály szocialista munkaversennyel próbálta fokozni a húsbegyűjtést: összhús, sertéshús és bárányhús terv teljesítésére írta ki a községek közötti versenyfelhívásban a versenypontokat.

A kötelező húskvóta kikényszerítése mellett a magángazdaságok termeléséből a „növeldek és hizlaldák” is felvásárlási terveket próbálnak teljesíttetni. Ezt a elvonási formát egyes helyi néptanácsok próbálták kivédeni. Az 1951 dec.17-én kelt tartományi rendeletben megrótták a községi VB-eket, mert azzal, hogy „fertőzöttnek jelentenek ki egyes falvakat” akadályozták a felvásárló szervek állatfelvásárlási tervének teljesítését.³⁷

Egy másik védekezési forma a húsbeszolgáltatás halogatása volt.³⁸ Oklándon a községi VB gyűlésen egy képviselő javasolta, hogy „A húsbeszolgáltatási kötelezettségeket a teljesen szegényekről le kell venni és áttenni a tehetősebb termelőkre, mivel egyrésztük még állatfélét sem tart.”³⁹

A húskvóta-kötelezettség alóli felmentésre nem találtunk példát a korszak írásos anyagában. Egy rokkant, munkaképtelen kérelmezőnek a rajoni Kollektáló Hivatalból azt válaszolták, „hogyan áll módjában a húsbeszolgáltatási kvótát elengedni, mivel a birtok fön áll, és annak terheit valakinek köteles viselni”. A hivatalnokok további javaslata, hogy ha a kérelmező „birtokát nem bírja művelni adja be a községi bikák részére.”⁴⁰ Arra se ismerünk példát, hogy a kvótába beadott élő állatokra alkalmazott leütési százalékokra vonatkozó termelői panaszokat – egy 4 mázsa súlyú tehéntől 1 mázsa leütés⁴¹ – valaha is figyelembe vették volna.

A kötelező húskvóta besolgáltatása szigorú fogyasztáskorlátozással fonódott össze. Már 1947-től tiltották az állatvágásokat, beleértve a báránysok, szárnyasok eladását és levágását is.⁴²

1952-ben egy homoródszentmártoni képviselő a „húsbeszolgáltatással kapcsolatosan javasolta, hogy engedélyezzenek legalább egy juhot levágni a szegény dolgozók számára mint közös fogyasztást.”⁴³ 1959-ben is ugyanaz a probléma: „Nem lehetne-e hetente legalább egyszer húst kimérni a dolgozók részére?”⁴⁴; „falun miért nem lehet állatot vágni?”⁴⁵ – kérdezik a képviselők a Homoródszentpál községi VB gyűlésen. A hasonló kérelmekre nincs válasz, vagy ha van, akkor

elutasító: a hivatalos álláspont szerint a húskimérés „nehézségekbe ütközik.”⁴⁶

Tej

Az 336/1951. sz. MT határozat részletesen szabályozta a tejbeszolgáltatást. Nemcsak a beszolgáltatás mennyisége, a tej szállítása és tárolása volt a határozat tárgya, hanem a fejés is. A Hivatalos Közlönyből (!) alább idézett részlet a központosított gazdaságirányítás mindenre kiterjedő illetékességét példázza: „A fejés megkezdése előtt az állat farkát lekötözik, a tőgyét és a csecsét meleg vízzel jól lemossák és tiszta száraz kendővel azonnal megtörlik. Ezt a műveletet a borjak szoptatása után végzik. Azután a tőgyét figyelmesen megvizsgálják.”⁴⁷ A tejkiróvásnál nemcsak az állatlétszámot, a birtoknagyságot is figyelembe vették.

A beszolgáltatott mennyiséget az állami átvevő a tehéntejnél 3,5%, a bivaly- és juhtejnél 6% zsírfokúnak számolta át. A gazdák gyanakvása a tejfokolás korrektségéről gyakori téma a községi VB gyűléseken: a képviselők folyamatosan kifogásolták az államnak átadott tej alacsony zsírfokát.

A 17/1952. jan.15.-i NNGY-határozat a kulákgazdaságokra 30%-ig terjedő tejkvóta emelést terhelt. Ugyanez a határozat szabályozta, hogy az átvevőközpontok a tehén- és bivalytej helyett elfogadhatnak tejfölt, vaját, sajtót, sőt disznóhúst és szalonnát is.⁴⁸

Ha a család fejős állatot nem tartott, tejet akkor is be kellett szolgáltatnia. Azoknak a gazdáknak a tejkvótáját, akik ezt a kötelezettséget nem tudták teljesíteni, a több fejőstehenet vagy bivalyt tartó gazdák törlesztették. Ez a tranzakció azt jelentette, hogy a kvótakötelezettségét teljesíteni nem tudó gazda az állam által fizetett maximált ár és a szabadpiaci ár különbségét felpótolta a tejet leadó gazdának. 1951-ben, a második pénzstabilizáció előtt, a tej hatósági ára 8 lej volt, a szabad piaci 20 lej, egy tehén után 220 l tejet kellett beszolgáltatni, 1956-ban 240 l-t, egy fejősjuh után 2 kg sajtót.⁴⁹ A meddő tehenre esetenként 132-176 l kvótacsökkentésben, egy leszerződött borjú után 74 l, egy leszerződött nagyállat után 317 l kvótacsökkentésben is részesülhettek a gazdák.⁵⁰

Az állami vállalattal vagy szövetkezettel szerződött tej felvásárlási ára és a kvótatejért fizetett ár között csekély különbség lehetett. Homoródszentpálon 1956 tavaszán ezért úgy határozott a községi VB, hogy a tej-beszolgáltatási terv teljesítése érdekében „megbeszéljük a tejkezelőkkel, hogy csak azoktól a termelőktől vásároljanak szabad tejet, akik az előírt kvóta tejjel napirenden vannak.”⁵¹

A vizsgált korszakban a tej-beszolgáltatási hátralékok is folyamatosak. A felelősségre vont kollektorok és termelők olykor képtelen érvekkel védekeztek, pl. egy jelentés szerint Bágyban a tejbeszolgáltatással megrótt gazdaságok kecskái 1953-ban nem ellettek⁵²; más esetben a községi VB a kollektorok hanyagságára hárítják a tervteljesítés elmaradását.⁵³ A néptanácsok működését 1957. március 22-én újolag szabályozó törvény⁵⁴ az intézmények feladataként határozta meg a begyűjtés és terményszerződések támogatását, külön kiemelve a hús- és gyapjúkvóták begyűjtésének fontosságát. A kvótaköteles termékek forgalmazásának korlátozása a rendelkezések állandó tárgya.

A termelők tejet, tejterméket, állatot nem adhattak el „mindaddig, amíg a beszolgáltatási kötelezettségeiket teljes egészében nem teljesítették.”⁵⁵ A szocialista szektor termelőszervezeteinek is tejbeadási kötelezettségei voltak, ezek tervteljesítésének kikényszerítése nehezebben ment, mint a magántermelők esetében. 1959-ben a „dályai kollektív gazdaság naponta 20-30 liter tejet viszen csak a tejgyárba” – de a községi VB-nek semmi kényszerítő eszköz nem áll rendelkezésre, hogy növelje a közös gazdaság tejtermelését.⁵⁶

A tej- és húskvótába szükséges termékmennyiség egészét a közepes és szegényebb gazdák saját gazdaságaikban nem termelték meg, beadásra a tehetősebbektől vásároltak. Ehhez legtöbbször a pénzt fuvarozással keresték:

(Párbeszéd részlet két egykori fuvarozó gazdával)

B.L.: Rea vótunk tudod-e kényszerítve, mert ott vót a hús, s a tej, s azt bé kellett szolgáltatni. Abba kellett nyomni ami kicsit kaptál, [a fuvarozásból – O. S.] oda vettük belé mind (...) Venni kellett a húst. Menni kellett mindennap ki a kapun, nem vót egyebünné pénz, ott a marhád meg lehetött valamennyi, de csak ebből nyomtuk, rendöztük a nehézségökököt.

K.: A húst s a tejet megvették, amit be kellett szolgáltatni?

S.A. Megvettük, azt meg kellett venni, ha nem volt elég (...)

K.: Azt mennyivel vette meg az állam?

B.L.: Hát azt ők maximális árba. De akkor a búzát es huszonhét lejbe vették mázsáját. Az állam, huszonhét lejbe mázsáját! Mindenkinek megvót, hogy bé kellett adjon öt mázsa búzát, vaj hatot, vaj kettőt, kinek mennyit, birtok szerint ki vót vetve, mikor csépöltek, akkor eccerre, mind a vámot ahogy kiveszik a malomba, eccerre le kellett adni a szerződést. Hogy maradt neköd, vaj nem maradt, az nem számított, azt bé kellett adni. A hús jött utána, a tej jött utána, a disznyóhús (...)

S.A.: Ha fejős marhád nem volt, ügyes a birtok után tejet kellett beadni.

B.L.: Hát nem vót tehenyünk embör, szóval tehen vót, csak nem vót fejős, s a nem tudom hány száz liter tejet meg kellett venni, uram!

S.A.: Az olyan mint Balázs Pista akkor abba az üdőbe tartott egy csomó bihalat, s amit reávettek – a bihal tej zsíros vót – egy hónap alatt lehordta az ő részit, s akkor adta akinek kellett. S azt pótolták fel. Bé kellett vigyünk nem tudom hány száz liter tejet, s Pista a miénköt sokszor, sok tejet lehordott nekünk.

K: Akkor a pénz a fuvarozásból kellett..

S.A.: A pénz kellett mindenféleképpen, nem vót kiút, menni kellett!”⁵⁷

Gyapjú

A gazdaságok gyapjúbeadási kötelezettségét az 1951/304. MT határozat szabályozta: „Bevezetjük minden egyes gazdaság gazdasági erejének megfelelő, haladványos kvóta-rendszert, figyelembe véve a mezőgazdasági terület kiterjedését és a juhok számát”. A gyapjúkvóta „legvégső beadási határideje augusztus 15; április 15. és augusztus 15. között tilos a gyapjút kereskedelmi forgalomba hozni és szállítani. Büntetik azokat akik nem adják be harminc napon belül a kötelező kvótát, valamint azokat akik nem vallják be pontosan, hogy hány juhval rendelkeznek.”⁵⁸ Az állatlétszám szerint megállapított beadási kategóriákat 1-2; 3-5; 6-10; 11-25; 26-50 db állatlétszám között határozták meg, a birtoknagyság szerinti kategóriák: 0-2 ha, 3-5 ha, 5-10 ha, 11-20 ha, 20 ha fölött.⁵⁹

Az 1952/44. MT határozat tovább bővítette a gyapjúkvóta mennyiségét meghatározó kritériumokat, a rendelkezők a juhajtákat is figyelembe vették.⁶⁰

A homoródméti falvak juhállománya gyenge termelékenységű: 1952-ben egy juhról 80 deka gyapjút kellett beadni, „kilójáért fizettek 7 lejt, és szabadon 30 lejt kilaja.”⁶¹ 1958-ban egy juh után 85 deka gyapjú a kvótakötelezettség.⁶²

A 728/1956. NNGY határozat értelmében gyapjút minden juhtenyésztő termelőszervezet és egyén a hektáronkénti állatsűrűség és a tartomány termelési kapacitásának függvénye szerint kiszámolt mennyiségben, továbbra is kötelező kvótaként kellett beszolgáltatassa. Emellett a községi szövetkezeteknek is szerződés-kötési terveik voltak, de hiába folytattak meggyőző munkát, hogy „a szerződött gyapjú nagyobb árban van kifizetve mint a beadási gyapjú kvóta”⁶³ a jelentéktelen árkülönbség nem ösztönözte szerződés-kötésre a gazdákat.

Gyümölcs

A szántóföldi növények és állati termékek kötelező beszolgáltatása mellett a gyümölcsstermesztés hasznát a Homoródok mentén a szilvából, almából főzött pálinkára kivetett beadási kötelezettséggel vonták el.

1953-ban a Rajoni VB a községi és városi néptanácsokat utasította, hogy „a Minisztertanács 2654/1953. sz. határozata szerint a pálinkafőző üstök engedélyeit ezután a városi és községi néptanácsok végrehajtó bizottságai állítják ki a területükre vonatkozóan.”⁶⁴ A MT határozat „az előállított pálinkából beszolgáltatási mennyiségeket ír elő a termelőknek, progresszív módon: 1-100 literig az egyéni gazdaságok a főzött pálinka 50%-át, a kollektív gazdaságok 20%-át, a társulások 30%-át kötelesek beszolgáltatni.”⁶⁵

1956-ban feltehetően kevesebb volt a beszolgáltatási kötelezettség: „szilvából főztem 45 liter pálinkát, abból beadtam 11 litert vámmal együtt”⁶⁶ – jegyezte fel egy homoródalmási gazda.

A családi kisgazdaságok termelésének állami elvonása súlyos gazdasági teher volt, a korszak egyik leggyakrabban használt jelzője a „hátralékos”. Az alábbihoz hasonló rajoni végzések a hátralékok begyűjtésére csaknem minden határidő közeledtével születtek: „A

községi begyűjtő pedig előre lefektetett terv alapján látogassa meg a kimutatásban szereplő hátralékos termelőket és hívja fel a termelők figyelmét a beszolgáltatási kötelezettségük teljesítésére. A megadott határidő letelte után a beadási kötelezettséget nem teljesítő termelőkkel szemben alkalmazni kell a 131/1952. sz. törvényt.⁶⁷ A termelők az elvonás ellen védekezésül a rejtett ellenállás különböző formáit alkalmazták. Ezeket a technikákat a későbbiekben egy külön fejezetben részletezzük.

A szerződéses felvásárlás

Az ipari vállalatok, felvásárló szövetkezetek a termelőkkel a szerződéseket a „Mezőgazdasági Termékbegyűjtő Állami Bizottság ellenőrzése és irányítása alatt kötik.”⁶⁸ Ez a viszony a gyakorlatban azt jelentette, hogy elsődleges fontosságú a kvótakötelezettség teljesítése volt, a termelők csak ezután, a „felesleges terményekre köthettek szerződéseket”. A hivatali nyelv e feltételes módja a valóságban egy másik kényszert takar.

A járási, majd rajoni Ideiglenes Bizottság már 1948-1950-ben minden községnek kiküldte a szerződésre termeltetett ipari növények vetésterületeit „azzal, hogy a lehető legrövidebb időn belül a gazdaságokra osszák szét, és a szétoztásról készítsenek név szerinti kimutatót. Ez a kimutatás fog alapjául szolgálni a termelési szerződéseknek, amelyeket az illetékes gyárral fogunk megkötni.”⁶⁹

A szerződést, tehát nem a terménymennyiségre, hanem a családi gazdaságok szántóterületének egy részére kötötték. Az 1072/1953. sz. MT határozat értelmében a szerződött területeket levonták a beszolgáltatásra – kivetési alapként – megállapított szántóterületekből. Ez azt jelentette, hogy a gazdák a szerződött területek arányában kvóta-csökkentést kaptak. Pl. egy oklándi termelő a 4,6 ha szántóbirtokából 1,55 ha-ról szerződött terményeket, ezért a kvótakötelezettségét a következő mennyiségekkel csökkentették:

kg

	búza, rozs	kukorica	árpa, zab	hüvelyes	burgonya	takarmán
kvóta	898	307	252	14	1853	509
csökkentés utáni kvóta	506	174	142	8	1044	170

Forrás: Oklánd község kvótakivetési regisztere 1956. házsám: 150.

A „terményfelesleg” listája, amelyekre a falusi szövetkezeteknek felvásárlási terveket kellett teljesíteni a gabonaféléken kívül: paradicsom, hagyma, gyökerek, káposzta, vegyeszöldség, nyári krumpli, tojás, szarvasmarha, méz, napraforgó. Az alacsony felvásárlási árak nem jelentettek motiváló tényezőt a szerződéskötésre. 1953 nyarán egy rajoni körlevél megállapította, hogy „a szövetkezetek a szerződéskötési tervet alig 23,3%-ban teljesítették”⁷⁰

A szerződéses felvásárlás fokozására a rajoni vezetés elrendelte, hogy „falvanként, képviselőtestületekre felosztva az összes állami és szövetkezeti alkalmazottak valamint képviselők és vállalati megbízottak beosztásával csoportokat kell alakítani és minden gazdaságnál olyan hathatós meggyőző tevékenységet kell kifejteni, hogy minden gazdaság, gazdasági erejének arányában, eszközölgjön szerződéskötéseket.”⁷¹

Többször előfordult, hogy a vállalatok megbízottjai elhanyagolták a szerződött területekről összeállított kimutatások átadását a helyi néptanácsoknak és a kollektáló bizottság az összirtokra rótt ki a beszolgáltatási kötelezettségeket. Máskor a kifizetések késtek, az átadott terményeket rendszerint leszálalkolták. Ilyen esetekben a gazdaközönség hevesen tiltakozott.⁷²

A magángazdaságoknak a leszerződött terményekért a vállalatok pénzbéli előleget is folyósítottak. A gazdák azonban olykor csak részben, vagy egyáltalán nem teljesítették a szerződésben vállalt kötelezettségeket, sőt a kapott előlegek értékét se törlesztették terménnyel éveken keresztül. A szerződés teljesítését elsősorban a leszerződött terményekben követelték a felvásárlók. A kifizetett és behajtatlan előlegek problémája országos méretű: egy 1955 novemberében kelt minisztertanácsi határozatban az 1949-1954 között felgyűlt, elszámolatlan előlegek visszatérítését sürgetik. Az előlegként adott pénz

ellenértékeként – ha a szerződött javak nem állnak rendelkezésre – most már elfogadnának bármilyen terményt, „úgy mint búza, árpa, rozs, zab, kukorica, burgonya, paszuly, napraforgó, lóheremag, kender, vagy lenmag, széna, állatok, tej, tojás, szárnyas, bőr, bor, pálinka, méz, dió, stb.” A rendelet végül sürgeti az 1955. évi szerződések „tiszteltbentartását”. A szerződési előlegeknek egyenérték útján történő kiegyenlítésekor a termények árát a visszatérítés pillanatában érvényben lévő felvásárlási áron számítják.⁷³

1957 elején a kvótarendszer megszüntetésekor a termelők a szoros függőségi viszonyok felszámolását, termelési szabadságot, magasabb felvásárlási árakat reméltek. A hatalom az új rendelkezések társadalmi hatását követi, ezekben a hónapokban többször kért információkat a helyi vezetőktől az uralkodó közhangulatról. A homoródszentpáli szövetkezeti elnök a felsőbb érdeklődésre jelenti, hogy „értesüléseink szerint jó a hangulat a dolgozók részéről, a fölösleges terményeknek nagy részét a szövetkezeten keresztül akarják értékesíteni, de nagyon kíváncsiak az új árak megjelenésére.”⁷⁴ A „kíváncsiság” a gazdák bizalmatlanságát jelentette. Városfálván és Szentpéteren is „nagy örömmel fogadták ezt a párthatározatot, de azért még mindig vannak olyanok, akik kételkednek⁷⁵ – jelentették a községi VB gyűlésen a falvak képviselői.

A reménykedő hangulatban lábra kapnak olyan híresztelések, hogy a szerződéskötések nem kötelezőek. A Szentpál községi VB gyűlésen az iskolaigazgató „hozzászólásában határozottan rámutat arra, hogy a dolgozók soraiban az a hír kering, hogy nem kötelezők a szerződéskötések, és egyben javasolja, hogy a képviselőkön és az alkalmazottakon keresztül vissza kell verni az ilyen téves koholmányokat.”⁷⁶

A termelők a továbbiakban nem akarták tudomásul venni a szerződéskötésekre megállapított tervfeladatokat. Az 1957. évi cukorrépa tervet a szentpáli néptanács „nem osztotta ki a gazdáknak (...) Nagy nehézségekbe ütközik, hogy vannak olyan gazdák, akik többszöri felszólításra sem veszik át a cukorrépa tervet (...) Más nehézség még az is, hogy U. S. mint párttag azt a propagandát fejtette ki mint párttag [sic], hogy senkinek nem kötelező átvenni a cukorrépa tervet, mert erre nincsen törvény.”⁷⁷ A községi kollektor már azt is eredménynek

könyvelhette el, hogy a terv „szét van osztva a gazdaságokra, csak nincsen a gazdákkal aláírva.”⁷⁸

Az új árak a „kiváncsi” gazdáknak nem voltak eléggé ösztönzőek, hogy terményeiket leszerződják, Homoródszentpál község falvaiban „a gazdák nem akarják megérteni a szerződés biztosította előnyöket, és húzódoznak a szerződés kötésektől.”⁷⁹ Nemcsak húzódoznak, kifejezetten elkerülik a szerződés kötéseket, törlesztések alkalmait. Egyik faluban azért nem tudták határidőre beadni a gyapjút, mert éppen amikor le kellett volna adni a faluba érkezett átvevőnek, akkor nyírták a juhokat az erdőn.

A felvásárló ugyanarra a terményre több intézménynek is felvásárlási tervet adott ki. 1957-től a szerződés kötő intézmények – szövetkezetek, ipari vállalatok – versengenek a termelők javaiért: ugyanazon terményre a szövetkezetnek és a RECOLTA állami felvásárló vállalatnak is szerződés terveket kell teljesítenie. Homoródszentmárton falvaiban „nehézség adódott azon a téren, hogy a Recolta és a szövetkezet igyekezett szerződni a gazdákkal, és így fordult elé a szerződés kötések kezdetén zavar is,” ami azt jelentette, hogy „sokan tartózkodtak” az új elvonási formától.⁸⁰

A homoródszentpáli szövetkezeti elnök, miután a felvásárlási terv 63%-os megvalósításáról számolt be, kifejtette: „a terv ilyen gyenge %-ban való teljesítésének egyik fő oka, hogy a zöldségtervet az AGEVACOP nem reálisan osztotta szét, mert köztudomású, hogy ebben a körzetben az APROZAR volt megbízva, hogy itten zöldség-szerződést kössön úgy a magán, mint a szocialista szektorral, így az APROZAR-ral való szerződés már eleve elzárta a szövetkezet elől a zöldségfelvásárlási lehetőségeket.” A teljesítetlen gabonafelvásárlási terv szintén az „AGEVACOP hibája, mert csak szeptember végén értesített le a gabonafelvásárlási tervünkről” – háráította a felettesekre a felelősséget az elnök.⁸¹

A tervteljesítést szorgalmazó meggyőző munka és a szerződés kötés a szövetkezeti alkalmazottak állandó feladata volt. Homoródszentpálon „a szövetkezeti alkalmazottak nemcsak szabad idejükben, hanem munkaidő alatt is jártak a dolgozóknál szerződés kötés végett, de még a mai napig egyikük se tudta a kapott feladatot teljesíteni.”⁸² – Jelentették a községi VB gyűlésen. A szomszédos Homoródszent-

mártonban, a rajoni vezetés elvárása ellenére sem kötnek termény-szerződéseket a szövetkezeti alkalmazottak saját munkaadó intézményükkel.⁸³ 1957 nyarán a községben a szerződés-kötés „általában vontatott ütemben ment, ami annak tudható be, hogy a párttagok, a képviselők, a szövetkezeti vezető tanács tagjai nem végeztek kellő felvilágosító munkát.”⁸⁴

Ősszel a felvásárló vállalat jelentkezett: „Felhívást kaptunk a RECOLTA-tól, hogy van szerződés-kötési tervünk 500 kg búza, 200 kg árpa, 400 kg zab, 100 kg kukorica mennyiségére.”⁸⁵ A községvezetés azzal háritotta a kötelezettséget, hogy „az 500 kg búzát a tagok a szövetkezettel szerződtek le, mert a szövetkezet félrevezetett azzal, hogy mindegy kivel szerződünk, csak a mennyiséget le kell szerződni.”⁸⁶ E tapasztalatból okultak a homoródszentpáliak is: 1959 tavaszán „gyűléseken kijelentették a termelők, hogy ha leszerződnek a Recoltával, akkor hiába jön a szövetkezet, mert nem fognak kétféle szerződést kötni.”⁸⁷ A község falvainak termelői ebben az évben a következő arányban kötöttek szerződéseket:

	szerződést kötött	nem kötött		szerződést kötött	nem kötött
Szentpál	106	58	Városfalva	85	45
Recsenyéd	50	25	Szentpéter	59	17
Dálya	84	31			

Forrás: CszÁlvt. F. 516. 25. 57.

Hiába „látogatták le” a felvásárlók „azon termelőket, akik tehetségükhöz mérten nagyon keveset szerződtek le,” a 76 200 kg-os felvásárlási tervből a megvalósítás 24 235 kg, ez alig 31,8%.⁸⁸

A termelők és felvásárlók közötti gazdasági tranzakciókban a viszonyok aszimmetriáját egy homoródszentpáli képviselő így fogalmazta meg: „A termelők, ha nem adják be idejében az állatot büntetését kell fizessenek a késedelemért. Ha azonban az ORACA nem veszi át valamilyen okból kifolyólag [a szerződésben rögzített időpontban – O. S.], nem fizet semmilyen összeggel többet, mint amennyit a szerződés előír.”⁸⁹

A szövetkezetek felvásárlás-tervszámait a hivatali bürokrácia felső szintjein határozták meg. A tervek és a valóságos viszonyok kapcsolatáról az oklándi VB gyűlésen az alábbiakat állapították meg:

„A terveket az UNIÓ globálisan adja ki a falusi szövetkezeteknek, és nem nagyon veszi tekintetbe a helyi lehetőségeket, így történik meg, hogy a Szövetkezet a felvásárlási tervét még egyetlen egyszer sem tudta teljesíteni”.⁹⁰ Ugyanez az álláspont Homoródszentpál községben is, ahol „ilyen nagyfokú lemaradást a felvásárlási terv teljesítésében az AGEVACOP tervszétoztásának rossz megállapítása idézett elő.”⁹¹

A szerződéses elvonás első évének végén a tartományi vezetés elégedetlen a községi néptanácsok támogató tevékenységével. Egy 1957. dec. 27-én kelt tartományi körlevél („az összes végrehajtó bizottságnak”) közli: „Megállapítást nyert, hogy a helyi VB láttamozza különböző termelők által a szövetkezeti vagy állami egységekkel növényi vagy állati termékek (gabona, marha, tej, gyapjú, stb.) átadására kötött szerződéseket, anélkül, hogy felülvizsgálnák, vajon a szerződő termelőnek biztosítva van-e a szükséges anyagi alapja a vállalt kötelezettség teljesítésére. A szerződéskötő szervek, valamint a néptanácsok végrehajtó bizottságainak ellenőrzésének hiánya következtében gyakran jelentékeny pénzüsszegeket fizetnek ki előlegképpen, amit aztán nem tudnak visszatéríteni, és így kárt okoznak az államnak (...) A végrehajtó bizottságok felelnek az olyan szerződések láttamozásáért, amelyek nem bírnak reális alappal.”⁹²

1958-ban a Rajoni Értékesítési Osztály azért bírálja újólag a községi néptanácsokat, mert a RECOLTA állami vállalattal és a szövetkezettel kötött szerződéseket láttamozták, anélkül, hogy megvizsgálták volna a szerződéskötő termelők anyagi fedezetének létezését.⁹³

1958. nov. 4-én Oklándon így összegezte a községi VB a helyi termelők szerződéskötésekhez való viszonyulását: „Pártunk és Kormányunk azért szüntette meg a kötelező kvótarendszert, hogy a dolgozóink szabad elhatározásuk alapján, szerződéskötéseken keresztül értékesíthessék mezőgazdasági terményeiket, de itten mi nagyon visszaéltünk a pártunk és kormányunk ezen bölcs határozat hozatalával.”⁹⁴ A hivatalos ideológiában hirdetett társadalmi viszonyok tükröződnek községvezetés szintjén is: a boldogabb jövő felé irányító bölcs vezetés törődésére, gondoskodására méltatlan, a kötelességét – terményei

szerződéses átadását – az elvárásoknak megfelelően nem teljesítő társadalom.

A következő év elején a községek vezetőit Rajoni VB határozat utasítja, hogy: „5 naponként értékeljük a növényi és állati termékek 1959. évre kiadott és jóváhagyott szerződéskötési tervek mikénti teljesítését.”⁹⁵

A kollektív gazdaságok megalakulása után egyre hatástalanabb lett a szövetkezetek melletti propaganda. A közös gazdaságokba kényszerített szövetkezeti tagságnak, a kollektív gazdaságoktól javadalmaszakként kapott osztalékból kellett volna terményszerződéseket kötnie.

1960-ban Oklándon a szövetkezeti felvásárlásokról beszámoló elnök jelenti, hogy „a központosított alap begyűjtésének nem tudtunk eleget tenni egyes termelők helytelen gondolkozása miatt, akik még azt sem vették figyelembe, hogy az állam által folyósított előleget használták, és ennek érdekében még a szerződött termést sem voltak hajlandók leadni.”⁹⁶ 1961 novemberében hasonló a helyzet: „Felvásárlási tervünket sem tudtuk teljesíteni, így tervünk globálisan 17 757 lej, melyből megvalósítottunk 493 lejt.”⁹⁷

A szövetkezetek szervezeti megerősítése, a taglétszám és az üzlet-rész növelése, a helyi alkalmazottak állandó feladata volt. 1961. aug. 17-én ugyancsak az oklándi szövetkezeti elnök jelenti, hogy: „új tagszervezési tervünk 9 új tag beszerzése volt, melyből nem valósítottunk meg egyetlenegy tagot sem (...)”⁹⁸ Homoródszentpálon a szövetkezeti tagok az üzlet-rész beírásakor elrejtették a tagsági könyveiket, de olyan tag is volt, aki nyilvánosan összetépte.⁹⁹

Az anyagi javak forgalmának szabályozása

Az anyagi javak forgalmát a gazdasági folyamat részeként értelmezve és ennek társadalmi szabályozási formáit, a rendelkezési hatásköröket is vizsgálva, részletesebben megismerhetővé válnak a társadalmi viszonyok.

Elsőként a falusi magángazdaságok javainak forgalmi szabályozását, majd a kiskereskedelmi hálózat áruforgalmának irányítási formáit vizsgáljuk.

A korszak levéltári forrásainak bősége a szántóföldi termények és az állatok, állati termékek forgalmának szabályozásáról bizonyára nem véletlenszerű. A sztálinizmus lényeges eleme a piaci cserének mint cselekvési módnak és mint intézmények alapjának messzemenő kiiktatása.¹⁰⁰ Ez a vezetés legalsó, legföldhözragadtabb szintjén a tiltó, szabályozó adminisztratív intézkedések tömegét jelentette. Gyakorlatilag nincs olyan terménye, terméke a paraszti gazdaságnak, amelynek piaci forgalmazását ne szabályoznák helyi, rajoni, tartományi rendeletek.

Az árak adminisztratív rögzítésének következményeként – az összes árucikkek árát MT határozatokban állapították meg –, az adminisztratív eszközökkel szabályozott piacon létrejött az árak kettős rendszere.

A javak fölötti rendelkezés egyik formája a forgalmi kötöttségek érvényesítése volt. Erre a hivatalos szemlélet szerint – a mezőgazdaságot tönkretévő, kiszípolozó árrendszerben –, a feketepiaci ár és a törvényes árszínvonal különbségei miatt volt szükség. A kettős árrendszer a hatalmi társadalomszemlélet szerint azért keletkezik, mert a „falusi tőkés elemek, spekulánsok terményeiket felhalmozzák, nem viszik a piacra, ez az árakat felviszi.”¹⁰¹ Miután az állami készletek képzése nem a termelőtevékenységet ösztönző árrendszerrel, hanem adminisztratív intézkedésekkel történt, a hivatali bürokrácia minden szintjén állandó gyakorlat volt a termények szabad piaci forgalmának tiltása, rendelkezésekkel, utasításokkal, fenyegetésekkel egyaránt.

Okládon a helyi VB „Megállapítván, hogy a takarmány forgalmi ára a megállapított hivatalos árak háromszorosára emelkedett (...) megtiltja a szálás takarmányoknak a község területéről való kiszállítását. Aki ezen tilalmat megszegi azon szándékkal, hogy a jelen határozatot kijátssza – annak terménye a hivatalos ár ellenében el lesz kobozva” – határozták el.¹⁰³ A hasonló helyi határozatokat rendszerint minisztertanácsi határozatokra hivatkozó rajoni utasítások előzték meg, amelyek az éppen soron lévő terv teljesítéséig helyezték kilátásba a „megszorító intézkedéseket.”

A rendelkezők a hetipiacokon a magántermelők közötti tranzakciókban szabályozták a cserearányokat is. 1956-ban egy rajoni utasítás arról rendelkezett, hogy „a piacon a mérleg és mérőeszközök legyenek

bérbeadva, és az élelmiszer cikkek (gabonafélék eladásánál) azok ténylegesen is legyenek használva, szigorúan megtiltva a szemre való vásárlásokat és méréseket.”¹⁰³

A termények szabadpiaci forgalmazásának tiltásával egyidőben, agitációs csoportok próbálták meggyőzni a termelőket, hogy a kollektálási terv teljesítése érdekében a felesleges terményeiket a szövetkezeti felvásárlóknál, és ne a szabad piacon értékesítsék. A milícia ellenőrizte a szállítóeszközöket, a piacokat, az éppen tiltott árukat forgalmazókat pedig büntette.¹⁰⁴

A terményforgalom fölötti ellenőrzés már a betakarítás előtt a helyi néptanácsok feladata. 1950-ben a Rajoni Néptanács utasította a homoródminti községek vezetőit, hogy „tegyenek intézkedéseket az őszi burgonya kiadásának és eladásának letiltására (...) csak a vállalatok és szövetkezeti központok részére adható felvásárlási engedély. Azok a termelők, akiknek felesleges len vagy kender termékük van, azok nem idegeníthetik el terményeiket másnak, mint a MIU [Könnyűipar Minisztérium – O. S.] által kiküldött kollektoroknak.”¹⁰⁵ A felvásárlás hatóságilag megszabott árakon történt.

Milyen eszközei voltak a hatalmi adminisztrációnak, ha kiderült, hogy a „termelők eladják burgonyakészletüket anélkül, hogy a burgonya-beszolgáltatási kötelezettségüknek eleget tettek volna”, és megállapítást nyert az a tény is, hogy „ezen eladásoknál a Minisztertanács 71. számú határozatával megállapított eladási árakat nem tartják be (közölve a Hivatalos Közlöny 1950. évi jan. 26-i számában).”¹⁰⁶ A tartományi VB a következő utasítással gátolná meg a hasonló tranzakciókat: „Hogy ez a helyzet megszűnjék, felhívjuk a Néptanács Végrehajtó Bizottságait, intézkedjenek, hogy mindazok a termelők akik burgonyát adnak el, a vásárlóval együtt jelentkezzenek a Néptanácsnál annak megállapítása végett, hogy a termelő szolgáltatási kötelezettségének eleget tett-e. Egyben gondoskodjanak arról is, hogy az eladási ár ne legyen magasabb mint a szövetkezet által fizetett ár.”¹⁰⁷

A Tartományi Néptanács távirati rendeletét a Rajoni Néptanács azonnal továbbította a községek és városok néptanácsaihoz, ma már csak azon tűnődhetünk, hogy vajon mit gondoltak a helyi vezetők erről a rendeletről, foganatosítottak-e intézkedéseket, hogy a burgonyát

eladók és vásárlók megjelenjenek a Hivatal színe előtt? A falvak néptanácsi VB üléseinek jegyzőkönyveiben hasonló eseményeknek nem bukkantunk nyomára.

Az 1072/1953. sz. MT rendelet újfent a beszolgáltatás alá eső mezőgazdasági termények szabad forgalmáról rendelkezett: „A kollektív gazdaságok, társulások dolgozó parasztjai, az összes termelők, akik az állammal szembeni kötelező kvótáikat teljes egészében beadták, szabadon rendelkeznek a megmaradt terményeikkel, jogukban áll azokat szállítani, megőrölni, vagy eladni.”¹⁰⁸ A termények szabad forgalma a rendelkező értelmezésében azonban a következőt jelentette: „A gabona vásárlása kizárólag az állami és szövetkezeti szervek joga, akiknek az állami központosított alap javára felvásárlási feladataik vannak. Ezek, a kollektálás alá eső mezőgazdasági terményeket, felvásárolhatják bármelyik termelőtől, aki az illető terményből az államnak járó kötelező kvótát beszolgáltatta (...) Viszont eladásra szigorúan tilos gabonafélékét vásárolni.”¹⁰⁹

Ugyancsak a fenti MT-rendeletre hivatkozva 1953. június 30-án a rajoni VB utasította a községeket: „Tekintettel arra, hogy a széna betakarítása és begyűjtése az 1953. évi terv keretén belül megkezdődött, intézkedjenek, hogy a széna szállítása, eladása a begyűjtési terv teljesítéséig szüneteljen (...) A begyűjtési terv teljesítéséig a termelők szénát piacokon és vásártereken nem hozhatnak forgalomba. A fenti megszorító intézkedéseket azonnal hozzák a termelők tudomására.”¹¹⁰

A Rajoni Néptanács Kereskedelmi Ügyosztályának egy másik utasítása a bárány és „kecskeolló”-felvásárlást [kecskegida - O. S.] szorgalmazta a termelőktől, „szövetkezeti áron szabad egyezség alapján, mert ez az ipari munkásság ellátását szolgálja, kik a falut ellássák ipari terményekkel. A termelők a levágásra szánt bárányok és kecskeollók felett szabadon rendelkeznek az alábbiak szerint: a községen kívül két bárányt, vagy kecskeollót értékesíthetnek minden formalitás betartása nélkül, ezen felül az illetékes néptanács köteles a tulajdonjog igazolására járlatlevelet kiadni. Élősúlyban 10 kg alatti, valamint tenyésztésre osztályozott fajbárányt levágni nem szabad. Mindazok ellen, akik kettőnél több bárányt szállítanak járlat levél nélkül, bírósági eljárást indítanak és a bárányokat a szövetkezetnek átadják, amelyik a hivatalos áron kifizeti. A fogyasztók saját szükségletük fedezetére vásárol-

hatnak és szállíthatnak élve, vagy levágva egy bárányt, vagy egy kecskeollót.”¹¹¹ Látható, hogy a családi gazdaságokban termelt javak fölötti rendelkezés nemcsak a forgalmazás korlátozására, hanem a fogyasztás szabályozására is kiterjedt. 1953. ápr. 25-én az Oklánci Néptanácsi VB „a juhsajt, juh- és kecsketej beszoigáztatási kvóták teljesítése érdekében oly értelemben határoz, hogy az esztenákról a termelőknak a sajtot csak azután lehet kiadni, miután a tervet teljesítették.”¹¹²

A háztartások gyapjúszükséglete is szabályozás tárgya volt: a „Tartományi Kollektáló Bizottság 2395/1953. sz. rendeletével közölt 246/1744 sz. utasítás alapján engedélyezi a gyapjűfűsűlőknek a felnyitását az egész rajon területén, illetve a fűsűltetést. Fentiek alapján a városi és községi néptanácsok végrehajtó bizottságai minden termelőnek a beszoigáztatási lap és a beszoigáztatás teljesítését igazoló elismervény alapján kiad egy igazolást, feltűntetve az illető termelő által fűsűltetendő gyapjűmennyiséget.”¹¹³ A rendelet további része a hatalom társadalommal szembeni ellenségességének, a bizalmatlanságon és megvetésen alapuló, emberképének¹¹⁴ is jelzése: „Abban az esetben, ha a termelő azt kérné, hogy az igazolványba több gyapjűt írjanak be mint a beszoigáztatási lapba feltűntetett juhok száma, úgy ebben az esetben felűl kell vizsgálni, hogy az illető termelő nem-e fűsűl gyapjűt még másnak is, vagy kuláknak, esetleg olyan személyeknek akik a beszoigáztatási kötelezettségeiknek nem tettek eleget, vagy eltagadták a juhok létszámát.”¹¹⁵

Az állatok vásárokra hajtását, csak azoknak a gazdáknak engedélyezték, akik teljesítették hűsbeadási kötelezettségeiket, „vagy az állat értékesítése kapcsolatban van a terv teljesítésével.”¹¹⁶

Bűzát, rozsot, kukoricát, babot, lisztet magánszemélyek, meghatározott mennyiségben, csak a helyi néptanácsok engedélyével vásárolhattak. Az idűszakos vásárlási engedélyezéseket általában váratlanul bevonták. Egy MT-rendelet a kiadott engedélyek azonnali megsemmisítését rendelte el, pénzbűrsággal és a termények elkobzásával fenyegetűzve. Az ok a követűző: „egyes termelők gabonát vásárolnak fel, amit azután magasabb áron értékesítenek, vagyis spekulálnak vele. Hogy ez a helyzet megszűnjön, a Minisztertanács rendelkezése követűkeztűben 1955. évi szept. hó-tól sem a városi, sem pedig a községi

néptanácsok végrehajtó bizottságai nem adhatnak ki semmiféle gabona, vagy lisztvásárlási engedélyt az állampolgáraiknak. A mai napig kiadott ilyen engedélyek és különösen amit búzára, rozsra, kukoricára, vagy babra adtak ki – azonnal megsemmisítendőek. Mindazok akik ezen rendelkezést áthágják 100 leitől 150 leig terjedő pénzbüntetéssel, és a termények elkobzásával lesznek büntetve. 1955 szept. 5.”¹¹⁷

A Rajoni Néptanács közli a helyi néptanácsokkal a kukorica vásárlására és szállítására vonatkozó 485/1956-os MT határozatot, melyben a következők állnak:

A fölösleget szabadon szállíthatják, örölhetik a rajon, valamint a szomszédos rajon területén. Igazolni kell az állami kötelezettségek (1955-re) teljesítését, szállítás csak szekérrel engedélyezett (vonat és autó tiltott), vásárolni a háztartás szükségletére csak 150 kg-ot lehet.¹¹⁸

Az uralomgyakorlás sajátossága a horizontális kapcsolatok működésének akadályozása, a viszonyosságok kialakulásának megelőzése, a társadalom atomizálására törekvő beállítódás. Ezt jelzi a MT határozatnak az a része is, amely a szállítási feltételeket szabályozta: „A szállítás csak szekérrel végezhető, és csak egyénileg. Több vásároló nem társulhat, hogy közösen szállítsák a vásárolt kukoricát. Szankció pénzbírság és a kukorica elkobzása.”¹¹⁹

Ugyancsak a fennebb említett hatalmi beállítódás része volt a természetes piaci cserék akadályozása, a spontán piaci kapcsolatok rombolása. A kistáj eltérő természeti adottságainak feltételei közötti természetes cserekapcsolatokat, pl. a gabonafélék faanyaggal való cseréjét, rajoni rendelkezések tiltották.¹¹⁹ Voltak időszakok amikor a csere, korlátozó feltételekkel, engedélyezett: a helyi néptanácsoknak kimutatást kellett készíteni a cserélni akarókról, megszabták a legnagyobb famennyiséget (5m³ fa), amit elcserélhetnek gabonára, ellenőrizve, hogy az „törvényes úton származik. A tartomány vagy a rajon területéről a faanyag kiszállítását csakis a Tartományi Néptanács VB által kiadott jóváhagyása alapján lehet eszközölni.”¹²⁰

A mezőgazdasági termelők javainak forgalmi korlátozása mellett más tevékenységet is korlátoztak. 1956 májusában a Rajoni VB utasította helyi alárendeltjeit, hogy a „VB ne láttamozzon olyan kérelmeket, amelyekben iparosok, kereskedők stb. más rajonok területére kérnek működési engedélyt.”¹²¹

A kiskereskedelmi áruforgalmazás szabályozása

A kiskereskedelem az állami gazdasági szektor része volt. Az 1949. március 3-5-i plenáris ülésen a pártvezető kijelentette, hogy a falusi szövetkezeteknek „harci eszközzé kell válniuk, hogy korlátozzák a kulákság lehetőségét, a dolgozó parasztság kizsákmányolására és kijátszására, hogy korlátozzák és kiküszöböljék a magánkereskedelmet. A szövetkezeteknek a parasztot nemcsak mint fogyasztót, hanem mint termelőt is be kell szervezniük (...)”¹²² A plenáris után életbe lépő szövetkezeti törvénnyel kisajátították a szövetkezetek vagyonát, új szervezeti intézményi kereteket alakítottak ki.¹²³ A Fogyasztási Szövetkezetek Szövetsége, a CENTROCOOP 1950 márciusában alakult.

A két Homoród mentén a szövetkezeti életnek jelentős hagyománya volt. A korábbi évtizedekben különösen egyházi segítséggel, a papok szervezőmunkájának eredményeképp gazdakörök, géptársulatok, fogyasztási-, hitel- és tejszövetkezetek hoztak létre, melyeknek vagyona jelentős volt.¹²⁴

A szövetkezetek átszervezése után a vagyon-kisajátítás még évekig elhúzódó folyamat. A MT 1953. jan. 10/86 sz. határozata értelmében a szövetkezetek tulajdonában lévő gépeket az állami gazdaságoknak kell átadni. A Rajoni VB 1953. júl. 10-én kéri a Kis-Homoród menti szövetkezeti gépek kiadását.¹²⁵ A homoródszentmártoniak a közös géptulajdonról még 1956-ban sem akartak lemondani: „a szentmártoni géptársulat kérte a rajontól, hogy az Abásfalván lévő gépet adják vissza, mivel a géptársulat tulajdona, de a rajon nem hagyta jóvá, tehát Abásfalván marad.”¹²⁶

A falvakon a közfogyasztási cikkeket a kisajátított, átszervezett szövetkezeti hálózatban forgalmazták. Az áruellátáshoz a vásárlási keretet a Rajoni Adminisztrációs Osztály hagyta jóvá.¹²⁷ Minden községi szövetkezeti egységnek negyedévenként megszabták a vásárlási keret összegét és az áruféleségeket, amiből vásárolhattak. Voltak „szabad” és kötött forgalmú, „racionált” áruk, ezek összetétele a rendelkezők vélt prioritásai szerint változott: a szabad áru váratlanul egy körlevél nyomán „racionált” lett, vagyis csak „árucseré útján” vásárolható. Az árucserén természetesen nem a javaknak a piaci szereplők közötti oda-vissza mozgását kell értenünk, ahogy az egy árszabályozó piacon történne,

hanem a rendeletekkel, utasításokkal, kötött árrendszerben, vagy a megszabott egyenértékekkel irányított forgalmat.

A forgalmi kötöttségek kényszerének feloldását a helyi vezetés az első években a Rajoni Néptanáctól remélte. 1951-ben a lövétei néptanács a Rajoni Néptanácsnak jelenti „hogya a helybeli szövetkezet a Fogyasztási Szövetkezetek Kerületi Szövetségének 11132/1951 sz. körrendelete értelmében petróleumot csak termények: tojás, étolaj, túró, búza, merinói gyapjú, szálás gyapjú, napraforgómag, tökmag, élősárnyas, zsír, méz, kukorica, berkegyapjú, vagy bükkmakk ellenében ad a dolgozóknak. Ezen intézkedés a dolgozók körében nagy elégedetlenséget okozott.”¹²⁸ A Rajoni Néptanács természetesen nem hozott semmiféle intézkedést a korlátozások feloldására.

A terményelvonás mellett az áruforgalom fölötti rendelkezési hatáskör a társadalmi diszkrimináció eszköze is. A korabeli társadalmi szereplők értékelése szerint egyes társadalmi csoportok az elosztásban viszonylagos előnyöket élveztek.

1952. febr. 4-én egy oklándi néptanácsi képviselő a VB gyűlésen „ügyszintén sérelmezi azon tényt, hogy egyedül a tantestület kap kollektálás nélkül petróleumot, holott egész sor teljesen vagyontalan közalkalmazott van, akik, a cserébe adandó terményt meg kell vásárolják.”¹²⁹

A petróleumfogyasztás gyakran képezte szabályozás tárgyát, ezzel az anyaggal világítottak a falvakban. Részletes kimutatások készültek, társadalmi kategóriánként különböző jogosultságokat állapítottak meg a téli, őszi-tavaszi és nyári időszakra. Az alábbi kimutatás a Lövétei Néptanácsnál készült 1953-ban:

Alkalmazottak	Téli	Tavaszi	Nyári
Néptanácsi alkalmazottak	8	6	4
Kórházi alkalmazottak	6	4	3
Milícia	6	4	3
Iskolai alkalmazottak	8	6	4
Titkárnő, altiszt	6	4	3
Szövetkezeti alkalmazottak	6	4	3

Forrás: CsshÁlt. 164. F. 1953. IV. 168.

Az árueosztás fölötti rendelkezési hatalmat az elvonások különböző formáinak kikényszerítésére is fölhasználták.

1953 telén – mivel „a ráfvas nem képezi szabad kereskedelem tárgyát” – a homoródalmási szövetkezethez érkezett készlet „csak azon gazdák között osztható szét, akik a fuvarozásban élenjártak.”¹³⁰ Egy év múlva a ráfvas [a fából készült szekérkerék abrondozásához használt, kb. 5 cm széles vaspánt – O.S.] vásárlásának jogosultsága újabb szabályozás tárgya volt. Miután a Rajoni VB megállapítja, hogy a községi néptanácsok végrehajtó bizottságai igazolásokat adnak ki falusi dolgozóknak ráfvas kiutalására „a szövetkezeteken keresztül annak dacára, hogy az érvényben lévő rendelkezések megszbáják, hogy a falusi dolgozók ráfvasat árucseré ellenében kapnak. Az érvényben lévő törvények egyik kitétele megállapítja azt is, hogy olyan dolgozóknak, akiknek szekerük van ugyan, de földadóval nincsenek megróva, úgy a községi végrehajtó bizottság nem bocsájthat ki ilyen értelmű igazolást, amely alapján az ebbe a kategóriába tartozó dolgozó vásárolhat a szövetkezeten keresztül ráfvasat.”¹³¹ A kiskereskedelmi áruforgalom fölötti állami rendelkezés a terményfelvásárlási tervek teljesítésének kikényszerítésére is felhasználható volt. Lövétén 1953 őszén a Rajoni Gyűjtőközpont „1 kg I.II.III. osztályú kenderért ad hivatalos áron 3 kg petróleumot, 25 deka mosószódát, 8 kg meszet, 10 deka kisírtett felvető gyapot fonalat, fél kg zsendely szeget, vagy 1 m 20 centi gyapot textil resztlí darabot. Kender csepűért 2,10 kg petrol, 0,75 kg mosószódát, 5,600 kg meszet, 7 deka gyapotfonalat, 70 deka mosott gyapjút 35 deka zsendely szeget, 84 cm gyapot textil darabot.”¹³²

Szentpál község falvaiban ugyanekkor „mosószóda 7,5 kg búza ellenében szolgálható ki, úgyszintén a gyapotfonal, amit egy kg fonalért a gazda 40 kg kell adjon (...) ami nincs, így a fonal már évek óta a szövetkezet bolthelyiségében áll eladhatatlanul.”¹³³

Homoródszentmártonban 1957 telén a gyapotfonal-búza cserearány még mindig ugyanaz, mint négy évvel azelőtt a szomszéd községben: „Felvásárlási téren nehézségek vannak, mert nem tudjuk a gabonafelvásárlást teljesíteni, mert csereáruban csak gyapotfonal van és fekete lemez [bádóg – O. S.] egy kiló gyapotfonalért kellene 40 kg búza, éppen ezért a szabad piacon a dolgozó 40 kg búzáért kap 150

lejt, szabad árban és gyapott fonalat kap 60 lejért egy kilót.”¹³⁵ 1958 májusában egy újabb rendelkezés értelmében a „gyapotfonalat csak szabad gyapjúra adják.”¹³⁵ Ősszel Lövétén „bőrtalpú cipőket 20 kg búza beadása után ad a szövethézet.”¹³⁶

A gyapotfonal a korszak falusi háztartásaiban fontos árucikk: nélkülözhetetlen a len és a kender házi feldolgozásánál. Az öltözködésben, konyhai, házi szükségletre használt vásznak (lepedők, abroszok, fehérnemű) szövésénél a „felvető” szál gyapot fonal volt.

Az áruforgalom szervezésében, irányításában folyamatosak a zavarok. „Az unió részéről vannak hiányosságok, mert a szekereket berendelik áruért, s akkor a szekereket üresen küldik vissza” – panaszolja az oklándi községvezetés.¹³⁷ „Vannak esetek amikor megrendelünk egyfajta árut, és küldnek egyebet mint pl. 60 db mélytányért és kiküldtek 60 db lapostányért, kiszámláztak gogosánt [paradicsompaprikát – O. S.] és küldtek paradicsomot”- méltatlankodtak a lövéteiek.¹³⁸

A legtöbb panasz, elégedetlenség azonban az áruhiányra volt.

1953 nyarán a Hhomoródszentmártoni VB gyűlésen „K. M. képviselő kérdezi, hogy a szövethézetekben miért nem lehet ecetet kapni, amikor arra most volna a legnagyobb szükség, tekintettel arra, hogy a téli eltevések, beszerzések most vannak. Nem megengedhető dolog, hogy egy munkás ember 1 liter ecetért Udvarhelyre menjen, és elhagyja a munkáját.”¹³⁹

A homoródszentpáli szövethézeti elnök 1956. jún. 8-i beszámolójában kifejti, „hogy ki a hibás, hogy miért nincs elég keresett árucikk a boltokban, azt ő pontosan meghatározni nem tudja, mivel több esetben maguk a boltkezelők is bementek a rajoni szövethézeti nagy raktárba és meggyőződtek, hogy nincs meg ott sincs a keresett árucikk, amire nekik szükségük volna.”¹⁴⁰ A község lakóinak hiányzó árucikkek 1956-ban: vászoncipő, félcipő, zokni, gyerekcipő, szabad cukor. 1959. jan. 29-én ugyancsak Homoródszentpálon a hiányzó, keresett áruféleségek: patkóvas, gömbvas, négyszögű vas, gyapotfonal, bőrtalpú lábbelik, marhalánc, viharlámpás, paprika, cipókrém, borsó.¹⁴¹ 1959. nov. 20-án a községi VB gyűlésen azért elégedetlenek a képviselők, mert a recsenyédi szövethézet három hete nem kapott árut, „nincsen amit adjanak a szövethézetnek, körzetünkben már 4 hete nincsen

petróleum, és így a dolgozók vándorolnak Udvarhelyre vagy más körzetekhez, hogy a petróleumot be tudják szerezni. Mi az oka, hogy hetekig nem volt só és petróleum az üzletekben?”¹⁴²

A felvásárlási terveket nem teljesítő szövetkezeteket először a helyi néptanácsok vonták felelősségre. A szövetkezeti elnökök minden negyedévben beszámolókat tartottak a községi VB gyűléseken.

1956. okt. 30-án a homoródszentpáli VB gyűlésen megállapították, hogy „a felvásárlási terv nagyon hiányos, egyes terményből egyáltalán semmit nem teljesítettek a tervből. Ezt annak tudták be, hogy a szövetkezet vezetősége önféjűleg dolgozik, nem kér segítséget a Néptanáctól és a különböző tömegszervezetektől.”¹⁴³

A felvásárlási tervet Lövétén úgy próbálta a VB megvalósítani, hogy felosztotta „boltkezelőkre és választóköri képviselőkre. Ezen felosztásoknak az eredményeiről azt lehet mondani, hogy sikertelen volt, mert a képviselők nem tartották kötelességüknek, a boltkezelők elhanyagolták.”¹⁴⁴

A felvásárlási tervek teljesítésének kikényszerítésére lokális hatókörű rajoni utasítások is születtek. A homoródszentpáli képviselők azért háborogtak 1957-ben, mert úgy tapasztalták, hogy miközben a szomszédos Kőhalom rajonban nem korlátozzák a kiskereskedelmi forgalmat, községükben „miért vesznek a marószódáért csereárut, mikor ez más rajonokban nincs meg? Felelet: a Szövetkezet Vezetősége tudatában van annak, hogy pl. a Kőhalmi rajonba nincs meg, de Szentpéteri viszonylatban a felsőbb utasítás következtében történt a marószódáért csereáru.”¹⁴⁵

A áruelosztás fölötti rendelkezési hatalom a területi diszkrimináció érvényesítésének eszköze volt. A községek nagyobb településeivel viszonyítva a kisebb falvak hátrányosabb helyzetben voltak: „A CENTROCOOP határozata értelmében az újfalvi üzlet falusi boltocskának lett nyilvántartva. Ezen határozat kimondja, hogy az ilyen üzletnél egyes áruféleségek nem lehetnek, mint pl. bakancs vagy textil anyagok, gumicsizma, stb. Csak kimondottan napi szükségleti árucikkek lehetnek.”¹⁴⁶ Ezzel a diszkriminatív intézkedéssel függ össze egy homoródszentmártoni képviselő panasza is: „M. J. kérdezi, hogy a lókodi, kénosi, remetei boltok miért nem kaphatnak bakancsot?” A szövetkezeti elnök válasza az áruforgalom fölötti rendelkezési hatás-

körről egyértelmű: „az árut az UNIO adja és az szabta meg, hogy melyik bolt mit kaphat.”¹⁴⁷

Közvetlen pénzelvonás

Egy földműves családnak a vizsgált korszakban évente a következő kötelező pénzkidásai voltak: állami adó, legeltetési díj, ADAS biztosítás, tűzbiztosítás, önadó, őrlési adó (1958-tól), füstadó.

1948 őszén egy homoródalmási földműves feljegyzi naplójába, hogy egy évre „egy középszerű gazdának annyi az adója, hogy ha a legjobb marháját eladja, akkor sem tudja kifizetni.”¹⁴⁸ Az állami adó összege és a gazdaság összes kiadásai az említett földművesnek (1951-1960 között, 5,7 -7,0 ha összirtokkal, ebből 1,5-2 ha szántó, a fennmaradó rész kaszáló, 4-6 nagyállat, 6-10 apróállat) a következőképpen alakult:¹⁴⁹

Év	1952	1955	1956	1957	1958	1959
állami adó	678	926	440	849	1549	1000
a gazdaság összes állami kötelezettsége	1971	4122	4300	5304	4118	-

Forrás: Antónia Péter naplója 1952–1960.

Naplóírónk gazdasága állami pénz- és terménykötelezettségeit a piaci árakhoz viszonyította, a beadott termények, állati termékek szabad ára és a hatósági árak közötti különbséget is pénzkidásként számolva. A kötelezettségek reálértékének jelzésére kiadásait rendszerint a szarvasmarha aktuális árával vetette össze. Számításai szerint 1952-1958 között az állami kötelezettségek összértékéből évente legalább két üszöt vásárolhatott volna.

Az adót községi adószedők gyűjtötték be. A hátralékok behajtásánál társadalmi szempontok is érvényesültek.

A homoródszentmártoni adószedőt 1955 decemberében a Rajoni Pénzügyi Osztály az alábbiakra utasította: „A földadó utolsó befizetési határideje november 1. volt, tehát minden adófizető, akinek még fizetnivalója van, hátralékos. Azon hátralékos szegény-, közép-, kollektív- és társas gazdasági adófizetőknél, akik nem fizették ki adójukat és

erre, a formák betartásával fel lettek hívva, 1-5 napi haladék után a hivatalos formák betartásával végrehajtást kell eszközölni (...) A végrehajtásokat elsősorban a kulákoknál kell kezdeni. Megállapítást nyert, hogy igen sok kulák eltitkolja jövedelmét, eldugja a lefoglalható tárgyait és terményeit. Ezen osztályellenségek leleplezésére szervezett munkát kell indítani és tőlük az adókat beszédni. Az állam tekintélyes összegeket fizet ki a különböző szerződésekre mint a cukorrépa, len, stb. A parasztság jövedelme nő, tehát nem indokolt az adó beszédesi terv nemteljesítése adónemenként, és adófizetőként. A végrehajtó bizottságok intézkedjenek, hogy a törvényes formások betartásával a kulákok ilyen értelmű kapnivalója – abban az esetben ha hátrálékuk van –, legyen letiltva. A középparasztnál ezt a módszert csak abban az esetben alkalmazzák, ha a hátrálékok kifizetésében rosszindulatot tanusítanak.”¹⁵⁰

A homoródszentpáli VB gyűlésen egyik néptanácsi képviselő „felteszi a kérdést, hogy a kulákok mennyire vannak terhelve, ne legyenek annyira súlytva, hogy az felszámolásukhoz vezessen (...)” Az adószedő válasza: „Adóbehajtás alkalmával személyesen meggyőződött, hogy a kulákságnak, akik nem tettek eleget az állami adófizetésnek, nem található semmilyen olyan tárgy amit le tudna foglalni (...) Legtöbb helyen olyan helyzet áll fenn, hogy ha az egész ingó vagyontát elárverezik, úgy sem tudja kifizetni az adóját.”¹⁵¹

A földadó-kivetések időpontját mindig rajoni utasítások előzték meg. A helyi vezetőket figyelmeztetik, hogy pontos időben jelenjenek meg adófizetésre, és mozgósítsák falusfeleiket is.¹⁵² A községi néptanácsoknál a maradéktalan adóbevallás támogatására adókivetési bizottságokat alakítanak. A hivatalos szemléletben az adóbegyűjtések „tömegakció jellegűek, és igen fontos gazdasági és politikai jelentőséggel bírnak. Ennek érdekében a végrehajtó bizottságok akkor, amidőn a pénzügyi szervek megjelennek a kivetési munkálatok megkezdésére, a VB határozatilag jelölje ki azt a gazdasági előadót, vagy gazdasági előljárót, aki az adókivetési bizottságban részt fog venni mindaddig, amíg ez a bizottság a községben működik. Feladata a végrehajtó bizottságnak, hogy tagjain, képviselőin és a női bizottságokon keresztül mozgósítsák a polgárokat, hogy jelenjenek meg az adókivető bizottság előtt, az összes földterületeik, állat, méhkas, úgyszintén

különböző foglalkozásokból, mint kereskedelem, ipar, szabadfoglalkozás, fuvarozás, ezekből eredő jövedelmeik bevallása és egyben a hátralékban lévő földadó, illetékek, ADAS-díj, legeltetési díj, erdőkihágás, stb. kifizetése végett.” Továbbá a helyi VB a gazdaságok „helyes megadóztatása végett” köteles: közölni a bizottsággal a polgárok állatainak számát, a kulákok, kizsákmányolók névjegyzékét, az évi vetési tervet. „Végül a végrehajtó bizottságoknak gondoskodniuk kell a bizottság számára megfelelő helyiségről, valamint elszállásolásról.”¹⁵³

Az adóbegyűjtés a községi adószedők feladata, de rendszerint „segítségre szorulnak”. 1957. december végén Homoródszentmártonból – válaszul a rajoni felszólításra miszerint „Rajonunk hosszú éveken át az adóbehajtás terén élen járt, ma azonban utolsók vagyunk”¹⁵⁴ – jelentették, hogy „volt olyan alkalom, amikor az elnök és a titkár személyesen mentek faluról, falura és az adószedővel karöltve szedték be az adót.”¹⁵⁵

A szűkös pénzgazdálkodású családi gazdaságokban az adófizetés nehéz teher, állandó probléma a hátralékosok fizetésre kényszerítése. A hátralékok kifizetését a termelők rendszerint az állami felvásárló intézményektől várt kifizetésektől teszik függővé: „mikor megkapják a cukorrépa előleget azonnal eleget tesznek” – ígérik 1957 márciusában a homoródszentpáliak.¹⁵⁶ Más alkalommal az adófizetést a tejpénz¹⁵⁷ vagy a szerződött len kifizetése utánra ígérik.¹⁵⁸

A legeltetési taksát is az adószedők gyűjtik. Minden tavasszal ismétlődő probléma a községekben, hogy a gazdák állataikat „a taxa lefizetése nélkül” kiengedik a legelőre. „Nehéz a pénz dolga az bizonyos, de azt sem lehet, hogy az állatok kimenjenek és a taxa ne legyen begyűjtve” – szögezik le 1957 áprilisában a homoródszentpáli VB gyűlésen.¹⁵⁹

A családi háztartásokban a kötelező pénzkidadásokkal, a helyi adottságoktól függően, vidékenként eltérő stratégiákkal próbáltak megbirkózni a termelők. A déli falvakban mezőgazdasági terményt, állatot próbáltak pénzzé tenni, a gyenge mezőgazdasági területű falvak gazdái fa- és szénfuvarozással, mészégetéssel szereztek pénzt.

Egy homoródszentmártoni VB jelentésben megállapították hogy a falvak lakói „általában kevés jövedelmi forrással rendelkeznek. A

jövedelem jó részét a tej értékesítéséből kapják. Abásfalván és Keményfalván a jövedelem jórészt a mészégetés és elárusításból származik.”¹⁶⁰

Ahogy már a *Termelőszervezetek...* fejezetben részleteztük, a szocialista szektorban és a magánszektorban kétféle adóztatás és illetékfizetési szabályozás volt. Az előbbi szektorba tartozó termelőszervezetek jelentős kedvezményekben részesültek.¹⁶¹ Előfordult, hogy a rajoni pénzügyi adminisztráció sem működött a törvényes szabályozások szerint: 1958 tavaszán Homoródszentmárton községben „a földadó és az ADAS terv teljesítésében nagy nehézségek állnak fenn, mivel a körzetünkben lévő Gyepes faluban a dolgozók 100%-ban a szocialista szektorba tömörültek úgy mint mezőgazdasági társulás és kollektív gazdaság, azonban a rajoni pénzügyi Osztály ezt aényt nem vette figyelembe, és a tervből nem ütött le semmit, holott a társulás tagjai nem hajlandók a régi alapon megfizetni az idénre is az adót.”¹⁶²

Az *önadót* az önkéntesség látszatának fenntartásával próbálta begyűjteni az állam. A MT 17/1952. évi határozatában elrendeli, hogy a „helyi érdekű” munkálatok megvalósításához szükséges pénzalapokat a „lakosság önmegadóztatása útján” kell megteremteni. A rendelet szerint a megvalósítandó helyi érdekű munkálatok fontossági sorrendjét a falvakban népgyűléseken kellett eldönteni.¹⁶³

Az említett MT határozat előírja azt is, hogy az önmegadóztatást progresszíven kell alkalmazni: a hatalmi társadalomkép kiváltságos illetve mostohán kezelt társadalmi csoportjai, függetlenül a családok tényleges jövedelmi viszonyaitól, különböző összegeket fizettek.¹⁶⁴

kollektív tag	szegény paraszt	közép paraszt	kulák, kereskedő
15 lej	30 lej	60 lej	90 lej

A későbbi valóságos viszonyokat és hatásköröket azonban jól tükrözi az 1953. febr. 18-án kelt rajoni utasítás, amely leszögezi, hogy „az önmegadóztatási összegekből végzendő munkálatokra a Rajoni VB Helyi Gazdálkodási és Ipari Osztálya már *javaslatot* tett a községi végrehajtó bizottságoknak 536/1953. rendeletével.”¹⁶⁵ A „javaslat” tehát kötelező utasítást jelentett.

A 300/1958. évi MT határozat újfent szabályozta az önkéntes hozzájárulásokból elvégezhető munkálatok lebonyolítását. E határozat

alapján a Rajoni Néptanács utasította a helyi néptanácsok végrehajtó bizottságait, hogy „örködjének afelett, hogy a népgyűléseken ne javasoljanak a határozat előírásaitól eltérő munkálatokat.”¹⁶⁶ A határozat újdonsága, hogy az addigi pénzfizetés mellett javasolja, hogy „népgyűlés dönthet az önkéntes hozzájárulás pénzbeli vagy természetbeni fizetéséről.” Ez utóbbi fizetési forma a terményelvonás egy újabb változata, mert leszögezi, hogy az önadóba adott „természetbeni hozzájárulás értékének felmérésénél az állami vagy szövetkezeti szektor árait kell alapul venni.”¹⁶⁷

1959. szeptember 28-án egy rajoni utasítás újra nyomatékosítja: „Ki kell szélesíteni az akciót, hogy a dolgozók, földművesek természetben fizessék meg az önkéntes hozzájárulást, mert igen sok dolgozónak könnyebb tartozását leróni terményben és építkezési anyagban, mint pénzben.”¹⁶⁸

Az ötvenes évek folyamán az önadó összege a családi gazdaságok rendszeres évi pénzbeli kiadásai között viszonylag szerényebb összeg volt. A mindenkori búzaárhoz viszonyítva egy közepes birtokú gazdának kb. egy véka, egy kulák- vagy kereskedőcsaládnak másfél véka búza árát kellett évente kiadni erre az adónemre. Ennek ellenére az önadó begyűjtése nehézkes volt: Homoródszentmárton községben „a megszavazott önmegvalósítási összeg felszedésére minden egyes faluban egy felelős van megbízva a néptanács fizetési alkalmazottjaiból amelyek állandóan foglalkoznak az önmegadóztatási összeg felszedésével, megragadva minden alkalmat amikor a népet otthon lehet kapni a kora reggeli órákban, este és esős időben, házról-házra járva igyekeznek meggyőzni a népet az önmegadóztatási összeg idejében való befizetésének fontosságáról.”¹⁶⁹

A falvak önadóból begyűjtött pénzalapjait, az építkezési és más anyagokkal való gazdálkodást a tartományi pénzügyi ellenőrző szervek felügyelték.

A közvetlen pénzelvonás másik formája a *pénzbüntetés* volt.

Pénzbüntetésre az okok változatosak lehettek: büntették az utcán szabadon kószáló kutya gazdáját (100 lej), ha valaki elhanyagolta a sánckitakarítást (80 lej), vagy ha „szükségét közúton végezte”, ha megtagadta az éjjeliőrségi szolgálat ellátását, ha a mosás utáni szennyes vizet a sáncba öntötte, ha a trágyalé átfolyt a szomszéd

telkére, ha az udvaron a trágyadomb nem volt elrendezve (50 lej) ha a közmunkán nem vett részt (80 lej), tilosban legeltetett állatok után stb. A pénzbüntetések behajtása is az adószedők feladata volt. A gazdák gyakran megtagadták a bírságolási végzések átvételét, vagy ha átvették is, nem fizettek. 1957-ben Homoródszentmárton községben a fennebb említett kihágásokért harminc gazdát bírságoltak, de év végéig csak 13-an fizették ki a büntetést.¹⁷⁰ December 5-én a községi adószedők jelentették, hogy a büntetések behajtását csak 50%-ban teljesítették.¹⁷¹

Kísérletek a családi pénzgazdálkodás befolyásolására

A közvetlen pénzelvonás fenti formái mellett a hatalom a családi pénzgazdálkodás közvetett befolyásolására is jogosultságot formált: a politikai propaganda a háztartási pénzgazdálkodásban *takarékossági mozgalmat* indított. 1951. dec.3-9 között kihirdették a „Takarékossági Hét” mozgalmat, az akció célja „felébreszteni a dolgozók soraiban a takarékosági szellemet, ösztönözvén őket, hogy megtakarított összegeiket a CEC-nél helyezték el.”¹⁷²

A „takarékosági mozgalomnak igen fontos politikai, gazdasági és nevelő szerepet” tulajdonító szemléletben az ötvenes évek folyamán a CEC-betétek növelését meg-megújuló propagandahullámokban ösztönözték. 1958-ban a községi néptanácsok keretében MT határozat alapján a családi takarékoságot „támogató bizottságokat” szerveztek.¹⁷³ A 371/1958 sz. határozat¹⁷⁴ a néptanácsokat „direkt” felelőssé teszi a CEC-terv teljesítéséért, a takarékpénztár terve az állami tervfeladat része. A CEC pénztáraknak negyedévi terveket kell teljesíteniük. A munkaadói helyzet a társadalom feletti ellenőrzés elsőrendű eszköze¹⁷⁵, a Rajoni VB elrendelheti, hogy „minden egyes néptanácsi, tanügyi, stb. alkalmazottnak rendszeresen takarékoskodónak kell lennie.”¹⁷⁶ Az alkalmazottak utasíthatók takarékoságra, a termelők tízezreit a „támogató bizottságok”-nak kellene meggyőzniük, hogy „amikor megkezdődött az ipari növények, gabona állat, stb. értékesítése, mely rajoni viszonylatban igen nagy összeget tesz ki – a dolgozó földművesek, akik pillanatnyilag nem használják fel a kapott pénzösszeget, azt helyezték a CEC takarékpénztárba.”¹⁷⁷

Nem tudjuk mennyire lehetett eredményes a takarékoságot támogató bizottságok munkája, hányan helyezték pénzüket a CEC pénztárába, viszont a korszakot átélt emlékezők alapélménye az örökös pénzhiány volt.

Jegyzetek

1. Magyarországi pártprogramok. 1991:551.
2. Balla Bálint: 1995:114.
3. Hiv.Közl. 1957. jan. 21. 3 sz.
4. 1761/1952. szept.6. M.T.H.; megjelent a Hiv. Közl. 1952.45 sz. 415 old.
5. Gh. Gheorghiu-Dej 1955:45.
6. CszszÁLvt F.517.11.123.
7. A MAT Statisztikai Évkönyve 1960.
8. Antónia Péter feljegyzése 1960.
9. A MAT Statisztikai Évkönyv, az 1950-1959 évek terméseredményeire vonatkozó adatokból számított értékek.
10. Antónia Péter feljegyzése.
11. CszszÁLvt 136. F. 1952.5.94.
12. Antónia Péter feljegyzése.
13. CszszÁLvt 517.32.F.1957. aug.16.
14. CszszÁLvt 517.F.41.1958. jan.
15. Polányi Károly 1976:236.
17. Antónia Péter feljegyzése, 1948.
18. Hiv. Közl. 1952. jan. 26.
19. Rác Mihály (sz.1945) humoródalmási születésű lakos szóbeli közlése, 1995. febr.13.
20. CszszÁLvt F. 517.73.47.
21. Benedek András (sz.1924) humoródújfalvi lakos szóbeli közlése, 1992. nov. 10.
22. Részlet a Humoródalmási Néptanács 1951. okt.27-én kelt jelentéséből. KAM-D./K.:128.
23. Hiv.Közl.1951. dec.31. 1201-1205.
24. KAM-D./K.:130.
25. CszszÁLvt F.163.1952.5.106.
26. CszszÁLvt F.517.41.1958. jan.
27. Sándor Albert (1926-1998) humoródalmási lakos szóbeli közlése 1983 febr.12.
28. CszszÁLvt F.136.1965/5.364
29. Hiv.Közl.1957. jan. 21.

30. Hiv.Közl.1957. márc. 26. 10 sz. 52. p.
31. KAM-D./K.:205.
32. CsszÁLvt F.136.1961.18. Kötelező hús- és gyapjúkivetés főkönyvekből számított adatok.
33. CsszÁLvt F.516.10.6.
34. CsszÁLvt F.517.32.1957. aug. 9.
35. CsszÁLvt F.226.78.3.
36. CsszÁLvt Uo. 17.
37. KAM-D./K.:129.
38. CsszÁLvt F.164.6.73
39. CsszÁLvt F.226.14. 5.
40. CsszÁLvt F.136.1952.5.88.
41. CsszÁLvt F.517.11.38.
42. KAM-D./K.:3.
43. CsszÁLvt F.517.9.38.
44. CsszÁLvt F.516.25.25
45. CsszÁLvt F.516.25.86.
46. CsszÁLvt F.516.25.25.
47. Hiv.Közl.1951. nov.14.
48. Hiv.Közl.1952. jan.15.
49. Antónia Péter feljegyzése, 1951.
50. CsszÁLvt F.226.42.58. Oklánd község Kvótaregisztere 1956.
51. CsszÁLvt F.516.10.6.
52. CsszÁLvt F.517.11.79.1953. aug. 26.
53. CsszÁLvt u.o.66.
54. Hiv.Közl.1957.11.sz.63.
55. CsszÁLvt F.164.1953.1.9.
56. CsszÁLvt F.516.25.52.
57. Részlet a Sándor Albert (1926-1998) és Bencze Lajos (sz.1927) homoródi almási lakosokkal készült beszélgetésből, 1983. február.
58. Hiv.Közl.1951.45.523-524.
59. Hiv.Közl.1952.1544.
61. Antónia Péter feljegyzése, 1952.
62. Uo. 1958.
63. CsszÁLvt F.517.16.1957.jan.26.
64. CsszÁLvt F.164.1.3.
65. Uo.
66. Antónia Péter feljegyzése, 1956.
67. CsszÁLvt F.226.91.30.
68. Hiv.Közl.1951. febr.3.221.
69. CsszÁLvt F.164.1.192.

70. CsszÁLvt F.517.33.224.
71. CsszÁLvt F.226.91.16.
72. CsszÁLvt F.226.42.86.
73. CsszÁLvt F.517.23.47.
74. CsszÁLvt F.516.19.15.
75. CsszÁLvt F.516.19.20.
76. CsszÁLvt F.516.19.15.
77. CsszÁLvt F.516.10.176
78. Uo.
79. CsszÁLvt F.516.25.86
80. CsszÁLvt F.517.16.1957. aug.
81. CsszÁLvt F.516.10.152.
82. CsszÁLvt F.516.25.50
83. CsszÁLvt F.517.33.224.
84. CsszÁLvt F.517.32.1957. júl. 25.
85. CsszÁLvt F.517.32.1957. szept. 11.
86. Uo.
87. CsszÁLvt F.516.25.57.
88. Uo.
89. CsszÁLvt F.516.25.290.
90. CsszÁLvt F.226.22.108.
91. CsszÁLvt F.516.19.17.
92. CsszÁLvt F.517.33.446.
93. CsszÁLvt F.136.1958.1.356.
94. CsszÁLvt F.226.75.115.
95. CsszÁLvt F.226.91.8.
96. CsszÁLvt F.226.114.14.
97. CsszÁLvt F.226.114.573.
98. CsszÁLvt F.226.114.442.
99. CsszÁLvt F.516.25.12.
100. Balla Bálint 1990:91.
101. 37/1952 NNGY határozat, Hiv.Közl.1952. jan. 26.
102. CsszÁLvt F.226.22.3.
103. CsszÁLvt F.517.13.584.
104. CsszÁLvt F.226.22.18.
105. CsszÁLvt F.164.1950.1.15-16.
106. CsszÁLvt F.164.1950.5.41.
107. u.o.
108. CsszÁLvt F.164.1.3.689.
109. u.o.
110. CsszÁLvt F.164.1953.1.3.74.

111. CsszÁLvt F.164.5.158.
112. CsszÁLvt F.226.22.48.
113. CsszÁLvt F.164.1953.4.59.
114. Balla Bálint 1995:114.
115. CsszÁLvt F.164.1953.4.59.
116. CsszÁLvt F.226.22.71.
117. CsszÁLvt F.226.42.147.
118. CsszÁLvt F.517.13.528.
119. CsszÁLvt F.517.13.598.
120. CsszÁLvt F.517.13.262.
121. CsszÁLvt F.517.13.346.
122. Gh. Gheorghiu-Dej 1955:227-228.
123. Vincze Gábor 1999:185.
124. Balázi Dénes 1995:48-65.
125. CsszÁLvt F.164.4.62.
126. CsszÁLvt F.517.16.1956. aug.4.
127. CsszÁLvt F.164.4.13.
128. CsszÁLvt F.164.5.24.
129. CsszÁLvt F.226.14.5.
130. KAM-D./K.:25.
131. 391/1954 sz. rajoni utasítás - KAM-D./K.:27.
132. CsszÁLvt F.164.1953.4.10.
133. CsszÁLvt F.516.19.17.
134. CsszÁLvt F.517.32.1957. febr.
135. CsszÁLvt F.517.41.1958. máj.16.
136. CsszÁLvt F.164. 6.416.
137. CsszÁLvt F.226.14.8
138. CsszÁLvt F.164.6.92.
139. CsszÁLvt F.517.11.136.
140. CsszÁLvt F.516.10.52.
141. CsszÁLvt F.516.25.25.
142. CsszÁLvt F.516.25.281.
143. CsszÁLvt F.516.10.157.
144. CsszÁLvt F.164.6.93.
145. CsszÁLvt F.516.19.14.
146. CsszÁLvt F.226.74.205.
147. CsszÁLvt F.517.41.1958.
148. Antónia Péter feljegyzése, 1948.
149. uó:1959.
150. CsszÁLvt F.517.23.1955. dec.12.
151. CsszÁLvt F.516.10.124.

152. CsszÁLvt F.517.16.1957. aug.31.
153. KAM-D./K.:51.
154. CsszÁLvt F.517.33.427.
155. u.o.:458.
156. CsszÁLvt F.516.19.78.
157. CsszÁLvt F.516.10.142.
158. CsszÁLvt F.516.10.24.
159. CsszÁLvt F.516.19.107.
160. CsszÁLvt F.517.40.1958.
161. A NNGY 124/1952 és 212/1955 sz. rendeletei szabályozták a kétféle adózást.
162. CsszÁLvt F.517.42.1958. ápr.
163. Hiv. Közl. 1952.jan.11.
- 164 Uo.
165. CsszÁLvt F.164.I.3.100.
166. CsszÁLvt F.226.78.52.
167. Uo.
168. CsszÁLvt F.226.91.68.
169. CsszÁLvt F.517.11.78.
170. CsszÁLvt F.517.33.432.
171. CsszÁLvt F.517.33.394.
172. KAM-D./K.:113.
173. KAM-D./K.:114.
174. Hiv.Közl.1958.aug.31.
175. Rupnik, Jacques 1990:13.
176. KAM-D./K.:115.
177. Uo.

7. fejezet

A helyi társadalmi csoportok és a hatalom

„A szocialista öntudat kialakítása és a burzsoá nevelés és erkölcs befolyásainak felszámolása hosszú időt igénylő feladat.”
Gh.Gheorghiu-Dej

A politikai és társadalmi viszonyok megváltoztatásának feltétele a hatalom intenzív normateremtő és legitimációs tevékenysége volt. A társadalmi szférában a különböző csoportok mozgásterének korlátozása, a csoportkapcsolatok lerombolása 1948-tól nyomon követhető. Szembenállásokra, és a hatalom kegyeit kereső helyi igyekezetre egyaránt voltak példák. Említettük, hogy politikai szónoklatokból a polarizált hatalmi társadalomkép rekonstruálható: a pozitív oldalon a „dolgozó tömegeket” találjuk (munkások és a velük szövetséges szegényparasztk), a negatív póluson az „osztályellenséget”. Ennek határai definiálhatatlanok, az osztályidegen elemek meghúzódhatnak különböző társadalmi rétegekben, szakmai csoportokban, sőt a pártvezetésben is.

A korszak propagandairódmában, a brosúrákban és a politikai szónoklatokban folyamatosan jelentkező eszmény: az új ember ideáltípusa. A hatalom ideológiai konstrukciójában a párt szüntelen feladata az új ember kovácsolása, az emberek közötti társadalmi kapcsolatok új formáinak kiépítése, új módszerek bevezetése a társadalom egyedeinek munkába való bevonására. Az eszményi új emberre a fejlett szocialista öntudat jellemző, és a magánérdek alárendelése a közérdeknek, a lelkes azonosulás a politikai célkitűzésekkel, a harcos állásfoglalás a társadalom egyes elmaradt elemeinek egészségtelen megnyilvánulásaiival szemben.¹

Erre a politikai diskurzusra nem a meditáció jellemző, hanem a megvalósulásra törő beszéd, amelynek szüntelenül ki kell iktatnia azt a lehetőséget, hogy az adott konkrét állítás és cselekvés másként is lehetséges.²

A hatalmi társadalomkép fontosnak tartott foglalkozási- és szakmai csoportjait a legmagasabb fórumokon szervezett tömegpolitikai események is jelzik. 1952. ápr. 10-én megszervezték a tanítók kongresszusát, jún.29-én a szénipari munkások országos értekezletét, 1953 febr. 14-én a vasutasok országos értekezletét, máj.23-án az élenjáró kollektivisták kongresszusát, 1955. márc. 1-jén a kiváló mezőgazdasági termelők országos értekezletét.³

A szakmai, ágazati besorolás alapján elkülönített társadalmi kategóriák politikai kommunikációs térbeni megjelenítése mellett folyamatosan figyelemben részesültek más kategóriák is, mint pl. „az ifjúság” és „a nők”. Az alábbiakban a társadalomátalakító program lokális társadalmi bázisának csoportjairól lesz szó.

A lojálisok

A hatalom a falusi társadalmi, gazdasági viszonyok átalakítása során az új ideológiához lojális csoportok megnyerése érdekében a létező társadalmi egyenlőtlenségekre épített.

A XX. századi székelyföldi társadalomszerkezet történeti rekonstrukciója még várat magára. A döntően rurális társadalmi berendezkedésben az érdekküzdelmek, a csoportok közötti belső viszonyok megértésében, használhatatlan a negyvenes évek végétől forgalmazott, ideologikus előfeltevéseket tartalmazó társadalomszerkezeti séma, amely a falvakban három osztálykategóriát és az ezek közötti mély osztályellentéteket hangsúlyozta. Azt azonban a tévedés kockázata nélkül elmondhatjuk, hogy a XIX. század második felétől az agrártársadalomban bekövetkezett változások következménye a falusi társadalmi differenciálódás, szerkezeti átrétegződés volt. A faluszéli házakban lakó zsellérek, jobbágyok ivadékai, a néhány hold földön kínlódó törpebirtokosok alkották a helyi hierarchiában alullévők, a falu közéletéből kiszorítottak csoportját. Ezek a kategóriák csak kismértékben jogosultak a falu erdeinek, legelőinek használatára, nem dönthettek a

jövedelmek felhasználásáról. A gazdasági kiszorítottság mellé társult a társadalmi mellőzöttség: a hierarchiában fent levők és az alávetettek között láthatatlan társadalmi határok, válaszfalak jelölték ki a társadalmi pozíciókat.

A társadalmi egyenlőtlenség elemei nem az életformában, hanem a tulajdonlásban, a vagyoni-jövedelmi különbségekben, és a társadalmi kapcsolatokban keresendők. Az egészében szegényes Homoród menti falusi társadalmakban a nagygazdák ugyanúgy maguk dolgozták meg földjeiket – legfeljebb egy-két gazdasági szolgát alkalmaztak, vagy a munkacsúcsok idején napszamosokat fogadtak – mint a szegényebb rendűek. Ez utóbbiak, saját törpebirtokaik művelése mellett, ha nem szegődtek hosszabb időre városi, ipari munkára, sokszor napszamos munkát is végeztek a helyi nagyobb birtokosoknál.

Kétségtelen, hogy az alullévőkben a sérelmi élmények, a feltörekvés ambíciója cselekvés- és magatartásvezérlő tényezők voltak. Helyzetükben állandó a kompenzációs igyekezet, a felemelkedés, a kitörés vágya. Amikor a közéletben megjelent a társadalmi egyenlőtlenség megszüntetését hirdető, a sötét múltat tagadó és fényes jövőt ígérő politikai-hatalmi diskurzus, az önerőből felemelkedni képtelen társadalmi csoport számára egy csapásra valóságközelbe hozta a vágyott helyzetet. Egy akkor fiatal értelmiségi nő így emlékezik ennek az időszaknak székelődályai társadalmi viszonyaira: *A második világháború után keletről új szelek fújnak. A hazatérő foglyok hallgattak a negatív tapasztalatokkal, a tanfolyamot járt aktivisták először a meggyőzés félnkebb, tapintatosabb formáját használták, a brosúrák, az átszervezés előnyeit hangsúlyozták. Az emberekben mindig van egy tartózkodás az újjal szemben, de ez annyira új volt, és az eddigi életformától annyira eltérő, hogy a falu népét kategóriákra osztotta. A föld nélküli nincstelenség szerint: végre ütött az igazság órája. Nem lesznek gazdagok és szegények. Mindenki egyforma lesz a közös földtulajdon mellett. A közös gazdaságban már nincs helye a nagygazdák vezetésének. Elsőből lesznek az utolsók. Ez az új szellem rövid idő alatt szétszüllesztette a falu társadalmának egységességét, harmóniáját. Követői egyre lelkesebbek, hangosabbak lettek. A földtulajdonosok visszahúzódva, félénken várták a fejleményeket. Rövidesen a bőrükön érezték az új intézkedéseket: progresszív adózás, kvóta beadás formájában.*⁴

A falu társadalmának egységessége, harmóniája természetesen a „keletről” induló változások előtt sem létezett abban a formában, ahogy a szubjektív egyéni emlékezés sugallja. A társadalomkutatók munkáiból ismertek századunk első felének fejlődésben megrekedt, gazdasági, demográfiai gondokkal küszködő székely falvainak belső feszültségei.

A helyi képviselőtestületekbe a hatalom mellé szegődő új csoportok tagjai kerültek, akik ilyen léptékű társadalmi felemelkedésről azelőtt álmodni sem mertek. Ők lettek az új társadalmi rend felépítését tervező hatalom helyi megbízottai. Akárcsak a többi homoródmenti faluban Székelydályában is: *A falu vezetése, irányítása új emberek kezébe került. A nincstelen, vagy kevés földdel rendelkezők közül az értelmesebbje vette át az irányítást, aki fogékony volt az új eszmékre (...) nem a falu véleményét vették figyelembe, nem a falu választotta, mint a régi időkben a bíró urat, hanem a felső irányító szervek kiválasztották az erre alkalmas kádert, fentről javasolták, s a faluban a hangoskodók jóváhagyták. A földtulajdonos gazdák véleményének már nem volt helye.*⁵

A hatalom gyakorlásában való részvétel a helyi megbízottakban a hatalom birtoklásának hamis illúzióját keltette. A kirekesztettség, mellözöttség és sérelmek után az új pozíciókban lehetőség nyílt a gyűlölet, és a bosszúvágy, mindenekelőtt az irigykedő neheztelés kiélésére. Az új, hatalomra éhes társadalmi csoportok a falvakban, nem egyenlő viszonyokat, hanem a deklarált osztálygyűlölet szellemében új pozíciókat, új hierarchiát követeltek. A fenti emlékező szerint *a falu táborai között az ellentét csak fokozódott. Ezt a hirdetett új ideológia még szította is. Az osztályharc gondolatát a legszelídebb emberek is átvették s igyekeztek megvalósítani. Még a legjobb érzésű földnélküli emberbe is sikerült beleoltani a gyűlöletet, akik eddig a legjobb viszonyban voltak a vagyonnal rendelkező szomszédal, falusfelekkel, azok is az ellentáborban kígyókövet fújnak.*⁶

A hatalom melletti lojalitás, és elkötelezettség kifejezésére jó alkalmak voltak a szocialista ünnepek. Oklánd községben 1952-ben *május elsejét, a dolgozók szolidaritásának harci napjait ünneplik dolgozó népünk legjobb fiai, a piros könyv tulajdonosai. A kora reggeli órákban a falu lakosai a homoródkarácsonyfalvi fúvószenekar hangjaira ébrednek fel. Dolgozó népünk legjobb fiai összegyűlnek a községháza eleibe, elének-*

lik az Internacionálét. A községháza tornácáról különböző szónoklatok hangzanak el, méltassák május elseje jelentőségét, felhívást tesznek közzé az osztályharc fokozására, majd hadrendben felsorakozva, piros zászlókat lengetve amelyiknek a közepében sarló és kalapács díszel, elindulnak az utcákat összejárnival énekszóval és az előre kiosztott jelszavakat kiabálva. Amikor a mi házunk elé érkeztek egy női hang ezt kiáltotta: *Le a rémhürtesztő kulákokkal! Társai tapsolva ismételték: Le velük, le velük! Külön előjogokat élveztek a törvény előtt a piros könyv tulajdonosai, bármit elkövethettek a kulákokkal, mert a felelősségrevonás mindig elmaradt.*⁷

Akik nem tartoztak a „dolgozó nép legjobb fiai” közé, akiknek a háza előtt az ünneplők jelszavakat kiabáltak, azok zárt kapuk, ajtók mögött rettegtek. Homoródszentpálon 1952-ben már a kollektívet szervezték. Gábor Áron helybeli lakos a korabeli történésekre így emlékezett:^{7a} *Úgy meg volt ijesztve a nép ötvenkettőbe, mikor alakították a kollektívet, ha azt mondták volna a falunak, hogy bele kell szaladni a Homoródba, mindenki beleszaladt volna. Hát elvitték volt innen a szomszédból a legnagyobb gazda Szabó István, s annak a sógora Imre Pali a Duna-csatornához, a nép aztán meg volt ijedve, meg volt ijesztve erősen (...) Mikor volt a kollektív-avatás itt, a futball pályára mentek le menetben, hát úgy reszketett mindenki, mármint a kulákság, a kapukat bezártuk, itt a kapu nyílásán néztük, egy párt-elvtárs, idevalósi – zene-szóval vonult le a nép – de lekókadtt fejjel, nem énekelve – de az kiáltotta, hogy Éljen a párt, éljen a párt, éljen a Román Munkáspárt, és tapsoltatta a népet. Mi itt reszketünk a kapun belül. Nem mertünk a kapun kimenni egész nap, nehogy valami bajt csináljanak velünk.*

Itt mindenféleképpen meg kellett a kollektívet csinálni, mert Szentpál vezető község volt gazdaságilag akkor (...) Itt olyanok csinálták a kollektívet, akiknek három-négy hold birtokuk volt, s beálltak a pártba mindjárt az elején, gyűléseztek. Azt mondta az egyik asszony, itt a szomszédba lakott: miért kellett annyinak beállni a kollektívbe, úgy akartuk, hogy mi beállunk, a jó földeket elfoglaljuk, s azokon dolgozunk, a többiek aztán menjenek szerteséjjel.

A szocialista szektor alkalmazottai

A mezőgazdaság szocialista átalakítását sürgető propaganda a falusi társadalomban, az állami szocialista szektorban dolgozókat és a „magántermelőket”, a „gazdákat” különíti el. Az állami szektorba a néptanácsi, szövetkezeti alkalmazottak, begyűjtő intézmények helyi kirendeltségeinek alkalmazottai, a tanügyben dolgozók és a szocialista termelőszervezetek tagjai tartoztak. E kategóriákkal szembeni politikai elvárás a „világító fáklyaként” előlhaladás a pártfeladatok végrehajtásában, az állami kötelezettségek teljesítésében.

A helyi apparátusok élén a néptanácselnökök és titkárok álltak, e pozíciók betöltőinek fegyverviselési joguk volt.

A rajoni vezetés a helyi születésű néptanácselnökök leváltása után is gyakran bírálta a községek vezetőinek passzív magatartását a termelési tervek teljesítésében és az osztályharcban. 1954. aug. 11-én egy rajoni körlevélben megállapították, hogy „vannak községek ahol a kapálási munkálatokkal nagyon rosszul állnak (...) Ezen községekben nem a munkával van baj, mert a dolgozó parasztság lelkiismeretesen végzi feladatát, hanem a néptanácselnök elv. aki lebecsüli ezen fontos feladat fontosságát és az adatok összegyűjtését.”⁸ A bűnbakkeresés, a társadalmi csoportok szembeállítását a vezetési gyakorlat megszokott stratégiája.

Az osztályharcos szellemet, a társadalmi feszültségek szítását nemcsak a rajoni vezetés várta el, hanem a politikailag támogatott helyi társadalmi csoportok is. 1958. aug.28-án az Oklánd községi VB gyűlésen egy képviselő azért elégedetlen, mert „a néptanács VB elnöke magalkuvó magatartást tanúsított mint a V.B. elnöke a kulákok felmentése alkalmával, és nem követett el mindent annak érdekében, hogy az estleges VB tagot is leleplezze. Ennek következtében Oklánd községben az osztályharc nemhogy éleződött volna, hanem inkább meglazult, és azt mondhatjuk, hogy meg is szűnt jelen pillanatban.”⁹

A kor iratanyagában az állami alkalmazottak függőségi viszonyának változatos példáit találjuk. A hatalom az alkalmazottak rétegének helyzetét folyamatosan eszközként használja a mezőgazdaság szocialista átalakításában. 1954 májusában egy rajoni rendelet arról értesíti a községi néptanácsok végrehajtó bizottságait, hogy „ebben a hónap-

ban minden alkalmazott úgy a szövetkezetnél, mint a néptanácsnál 3 napi szabadságot fog kapni, abból a célból, hogy hozzátartozóit és szüleit meggyőzze a kollektív gazdaság felsőbbrendűségéről.”¹⁰

A hatalom a politikai propaganda támogatására, a hivatali feladatok körét rendkívüli módon kiszélesíti. A sajtórendelés pl. nem magánügy, hanem rajoni és községi VB intézkedések tárgya. 1954 decemberében egy rajoni körlevél utasította a községi néptanácsokat: „a végrehajtó bizottságoknak intézkedniük kell, hogy úgy a községi néptanácsok alkalmazottai, valamint a tantestület, szövetkezet és egyéb intézmények alkalmazottai az *Előre*, *Vörös Zászló*, *Tartós béke* stb. napilapokra minél nagyobb számban fizessenek elő.”¹¹

Az intézkedésnek feltehetően rövidtávú hatása volt, az újságrendelés egy év múlva újra rajoni rendelkezés tárgya: „néptanácsaink minden öntudatos dolgozója igyekszik munkáját nap mint nap megjavítani, hogy ezáltal is sikeresen hozzájáruljon Népköztársaságunk állandó erősödéséhez. Mindnyájunk előtt ismeretes, hogy a célkitűzésnek csak úgy felelhetünk meg, ha rendszeresen olvassuk a napi sajtót (...) A fentiek dacára azonban megállapítást nyert, hogy néptanácsaink dolgozóinak többsége nem előfizetője a központi sajtónak. Javasoljuk a városi és községi néptanácsok végrehajtó bizottságainak, hassanak oda, hogy beosztottaik legyenek előfizetői valamelyik napilapnak, mint *Scînteia*, *România Liberă*, *Előre*, *Steaua Roşie*.”¹²

Forrásaink arról tanúskodnak, hogy az ötvenes évek falusi alkalmazotti rétegében, főként a férfiak között az ivás elterjedt szokás volt. E társadalmi jelenség megértésére törekedő szociálintropológusok és szociológusok elméleteinek egyik csoportja a szociokulturális rendszerre összpontosítja figyelmét, és összefüggéseket állapít meg „ennek a rendszernek valamely jellemzője vagy körülménye, és valamilyen viselkedési kategória előfordulása vagy gyakorisága között.”¹³ Egy másik elméleti megközelítés, a társadalmi körülményekből adódó feszültség szerepét nem tagadva, az adott társadalom, vagy kisebb közösség kultúrájában meglévő, ivást pártoló elemekre helyezi a fő hangsúlyt, megállapítva, hogy egyes kultúrákban elnézik, sőt ösztönzik pl. a férfiak kocsmái ivását.¹⁴

A homoródmmenti falvak korábbi évszázadainak számos történeti feljegyzése – pl. egyházi számadások – tartalmaznak utalásokat az

alkoholfogyasztás szokására ünnepek, hatósági látogatások, közmunkák alkalmával.

Vizsgálatunk területén társadalmi feszültség mint szociokulturális tényező és az ivást elnéző, pártoló beállítódás egyaránt jelen volt a társadalomban.

Lövétén, sőt a szomszédos falvakban ma is ismert a két világháború közötti időből az alábbi történet: egy idős, a mezei munkákban már csak módjával résztvevő gazda naponta látogatta a szomszédos kocsmát, ahol hitelbe fogyasztott, adósságát időszakonként törlesztette. Egy alkalommal a kocsmáros nem szolgálta ki arra hivatkozva, hogy az utolsó adósságtörlesztés óta már megitta egy ökör árát. Az idős ember kedvetlenül ment haza, felesége kérdésére előadta a kocsmában történeteket. Erre a feleség felpaprikázódva megjelent a kocsmában és leteremtette a kocsmárost, hogy már bizony az ő pajtájukban „nem egy, hanem két ökör van és még ilyen-olyan tinó-binók”, úgyszólván az ő emberétől ne tagadják meg a pálinkát.

Hogy a történet a vidéken széles körben fennmaradt, véleményünk szerint azzal magyarázható, hogy ebben a kultúrában a férfiak mértékletes alkoholfogyasztása társadalmi presztízszük eleme volt, és ezt a szabályt éppen a feleség – aki a mikrotársadalmi hierarchiában alul van – erősíti meg.

A nyolcvanas évek végén egy homoródalmási 60 éves férfi elmondta, hogy fiatal korában azokat a legényeket akik nem ittak „leszólták, azt mondták hogy smucigok, rosszfélék.”¹⁵

A magatartásbeli beállítódások és a társadalmi feszültségek – egymást erősítve – viselkedést meghatározó tényezők voltak.

Az alábbiakban a homoródmenti községi néptanácsok dolgozóinak és kollektivistáinak hivatali jellemzéséből közlünk részleteket, előrebocsátva, hogy nem válogatásról van szó. A néptanácsoknál hivatali feladatként készült egyéni jellemzésekben rendszeresen olvasható utalások az ivási szokásra – mint gyakori viselkedésmódra – feltehetően összefüggésben lehettek a kommunista embereszmény absztinens vonásával és a politikai retorikában gyakran hivatkozott kritika és önkritika szellemével. A személyi vonások hivatali bemutatása válaszként értelmezhető a hivatalos ideológiában terjesztett ideáltipikus kommunista jellem- és személyiségképre. Ezek a jellemzé-

sek oppozíciókból épülnek fel, minden társadalmi szereplő vélt vagy valós, pozitív és negatív tulajdonságai kerülnek párhuzamba. Lehet bármilyen jó munkaerő valaki, de a kor szellemének megfelelően okvetlenül kell legyenek hiányosságai is. A kommunista ideológia jellegzetessége volt a „dichotóm gondolkodás, a világ és a valóság ellentétes kettősségben való látása.”¹⁶

Úgy gondoljuk, hogy az alkalmazottak viselkedésében, gyakori ivási szokásaiban a „fent” és a „lent” közötti helyzetük feszültségeinek tünete tapasztalható.

Homoródszentmárton és Oklánd községek néptanácsi, szövetkezeti, tanügyi alkalmazottairól a helyi néptanácsoknál az alábbi jellemrajzok készültek. (Ezeket a bírálat és önbírálat szellemében készült jellemzéseket a községi VB gyűlésen olvasta fel a néptanácselnök az érintettek jelenlétében. Itt csak részletek közlésére van lehetőség):

H. P. „adóbeszedő elvtárs nagyobb hangsúlyt fektet az alkohol használatára, mint különböző adónemek beszédésére”;

K. G. állattenyésztési technikus „elvtárs súlyos hibája, hogy nagy mértékben használta az alkoholt, ami teljesen a munka rovására volt. Megtörtént az, hogy a munkahelyén ittas állapotban jelent meg, zavarta munkatársait munkájuk végzésében, figyelmeztetés után sem hagyta el az iroda helyiségét (...) Megtörtént az is, hogy K. elvtárs bevitte a bort és részegen összelocsolta a fontos aktákat és a személyzetet kizavarta az irodából”;

T. L. kollektor „hiányossága az, hogy igen nagy mennyiségben használja az alkoholt, és ezért elveszíti tekintélyét a dolgozók előtt”;

P. J. könyvtáros: „több esetben megtörtént, hogy az elvtárs ittas állapotban megy a könyvtárba, vagy egyáltalán oda sem megy”;

A fürdőgondozó elhanyagolja a fürdő rendes karbantartását, „ehelyett inkább a falu között bolyong céltalanul, inkább a korcsmát látogatja”;

V. A. „tanító elvtárs sok esetben megfélekedzik arról, hogy népnevelő tanító, használva nagyobb mértékben a szeszes italt, ennek következtében megtörtént az, hogy falusi dolgozókat bántott, többek között T. G. képviselő és VB tagot”;

K. Cs. felcser: „Magatartása egyáltalán nem felel meg társadal- munkarendjének. A dolgozókkal szemben olyan kijelentéseket tesz ami nem illik egy művelt emberhez. Az elvtárs sokkal közvetlenebb kell legyen a dolgozókkal szemben, és az alkohol használatát csökkentse a minimumra amelyen keresztül vissza tudja szerezni a tekintélyét a dolgozók előtt.”¹⁷

Hasonló kritikák hangzottak el a községi VB gyűléseken is: „R. V. hozzászólásában felhívja a kollektor elvtárs figyelmét, hogy amikor hivatalos ügyben terepen tartózkodik lehetőleg kerülje a szeszes italok fogyasztását, s ittas állapotban ne tartózkodjék a dolgozók között...”;

G. K: úgy vélekedik, hogy „B. elvtárs a feladatának eleget tesz, de vannak olyan egyének akik igyekeznek befolyásolni a kollektort, és ezért arra törekednek, hogy leitassák”¹⁸;

„B. J. adminisztrátor munkaidő alatt a kocsmában iddógált s onnan ittas állapotba visszatérve az iskolához elvtársiatlan magatartást tanúsított a munkatársaival szemben.”¹⁹

1959 nyarán az egyik homoródmonti község néptanácselnökének leváltásakor a Rajoni Szervezési Osztály Személyzeti osztályfőnöke hibaként azt rója fel, hogy az elnökkel „többször megtörtént, hogy a kocsmában iddógált, és úgy ittas állapotban adott utasításokat az alkalmazottaknak, vagyis irányított. Nem ment el a Rajon által Szentpálon szervezett gyűlésre sem, félrevezette a titkárhelyettes elvtársnőt, akinek azt mondta, hogy Szentpálra a gyűlésbe megy, és az alsó malomba egész nap mulatott.”²⁰ A Rajoni Szervezési Osztály főnöke ugyanakkor javasolja, hogy Sz. I. és F. N.-t is „szankcionálni kell azért, mert 27-én reggel a kocsmában énekeltek ahelyett hogy munkájuk elvégzése után néztek volna. Ezután a Pártbizottságnak minden dolgozóról kell tudjon, aki nem él tiszta életet annak nincsen mit keressen a vezető posztokban, azokat a párt nem tűri soraiban, leváltsa, még a Miniszterek között is voltak olyanok, akik nem dolgoztak rendesen és leváltották.”

A néptanácsok és a különböző gazdasági javakat elvonó intézmények alkalmazottait a leggyakrabban a teljesítetlen begyűjtési tervek miatt bírálták. 1958. december végén a homoródszentmártoni VB szigorú feladatként rótta a községi adószedőkre az adóhátralékosok kimutatásának elkészítését és behívását, de amint később megállá-

pítják a VB gyűlésen, a kapott feladatokat „egyik sem hajtotta végre.” Ekkor elhatározzák, hogy a feladat végrehajtásának nyomon követésére felelősöket, ellenőröket neveznek ki. A következő gyűlésen azonban már más prioritások vannak, az adószedők mulasztásaira nem térnek vissza.²¹

A kollektorok, adószedők, szövetkezeti alkalmazottak, a maguk során a begyűjtési tervek alacsony százalékban történő teljesítéséért gyakran a helyi képviselőket, párttagokat okolták, mert „nem adták meg a kellő segítséget”, sőt „ők maguk is hátrálékosak”, „nem járnak élen” a beszolgáltatásokban. Mindenki megtalálta a környezetében, vagy a felettesei között a felelősöket, akikre hárítani lehet a teljesíthetetlen feladatok okait. A párt iránti elkötelezettséget mutatni kell, mindenkinek egzisztenciális érdeke, hogy fenntartsa a megfelelő látszatát.²² A kommunista önkritika szellemében elhangzott megrovásokat – mint fennebb említettük –, a VB gyűléseken, az érintettek jelenlétében olvasták fel. Ezek részéről ezután rendszerint az önfeloldozás mozzanata következett: a megkritizáltak felszólalásaiban visszatérő séma: „ami a kritikát illeti, elfogadom mivel valóságos.”

Nemcsak a hivatalos intézmények alkalmazottait, de a szocialista szektor termelőit, a kollektív gazdaságok és társulások tagjait is, pozitív tulajdonságaik mellett hiányosságok sorozata jellemezte. Akinek nincs személyes mulasztása, hiányossága, bírálható családtagjai miatt. Az alábbi személyiségjegyekkel – hivatalos ideológiai szempontok alapján – a lövétei kollektivistákat címkézték:

F. A.: „fáradságot nem ismerve éjjel, nappal feladatának eleget tett, ellenben vannak hiányosságai is, például nagyon ideges, néha goromba a tagokkal szemben és több esetben szektálisan dolgozik, mintha egyéni gazdaságban volna.”;

K. B.: „mint a kollektív gazdaság raktárnoka és pénztárnoka munkáját elvégezte, valamint a gazdaságban is jó munkaerő, de hiányossága az, hogy van egy kevés idegessége, ami sokszor a munkarovására is megy; és máskor pediglen kényelmes, és kényelmességével sokszor úgy az iroda munkáját, mint a gazdasági munkát és az öngazdálkodást hátrányolja”;

L. M.: „nagyon szorgalmas és gondos a munkák elvégzésében, hiányossága az, hogy az elvtársnő nem elég határozott, könnyen lehet

hajtogatni, hol ide, hol oda. Az elvtársnő ezen hiányosságát számolja fel, és a jövőre nézve legyen, határozottabb”;

K. M.: „munkáját elvégzi, ellenben gyengesége, hogy nem elég határozott, bátortalan női szokása van. Kérjük, hogy az elvtárs a jövőben ezen hibáit küszöbölje ki”;

O. G.: „Hiányossága, hogyha pénze van, több alkoholt használ mint amennyit kellene, és ezen keresztül dorgálja a kollektív vezető embereit; azon kívül családját is üldözi, ami nem egy kollektív taghoz illik”;

P. A.: „politikai téren a segítséget megadta (...) Hiányossága az, hogy néha durva a tagokkal szemben és túl erélyes”;

M. G.: „nagyon jó munkaerő a gazdaságunkban családjával együtt, ellenben felesége túl anyagi, nincs megelégedve az anyagi javakkal, és másokat szeret bírálni és saját magát dicsérni”;

K. F.: „amikor dolgozik jó munkát végez, ellenben az év folyamán kevés munkaegységet teljesített”;

S. M.: „Jó munkái mellett hiányossága az, hogy nincs megelégedve a kapott javakkal, állandóan alattomban panaszkodik, ami nem szép egy kollektív tagtól”;

A. F.: „őszinte, odaadó munkát végez öreg létére, ellenben hiányossága az, hogy goromba a tagokkal szemben”;

N. G.: „alapos munkái mellett vannak hiányosságai, nem fordít elég gondot a rábízott feladatokra, úgymint állatra és szerszámokra, ahol kapja ott hagyja, nem kezeli rendesen, nem mindenkor pontos a munkában való pontos megjelenésben.”²³

Az idegesség, határozatlanság, kényelmesség, anyagiasság, a közös javak hanyag kezelése, rendetlen családi élet nem lehet jellemző vonása a szocialista társadalom tagjának. Ennek az embertípusnak „kölcönös tiszteletet kell tanúsítania a társadalmi és családi viszonyokban, magatartását becsületesség, őszinteség, erkölcsi tisztaság, egyszerűség, és szerénység, valamint az igazságtalansággal, lustasággal, becstelenséggel, kapzsisággal szembeni kérlelhetlenség kell hogy jellemezze (...) Az új embertől idegen az individualizmus, az önzés, az egyéni és a közösségi, társadalmi érdekek szembehelyezésére irányuló törekvés (...)”²⁴

Tantestület

A helyi néptanácsok keretében tanügyi- és kultúrügyosztályokat szerveztek. Az iskolaigazgatók a vezetésük alatt álló intézmény tevékenységéről a néptanácsi szesszióüléseken számoltak be. A néptanács VB rendelkezési hatáskörét a tanügyben dolgozók tevékenysége fölött többször is szabályozták.

A politikai vezetés szemléletében az oktatási tevékenység összekapcsolódott „a társadalom szocialista szervezésének feladatával”. Az ország tanitóságának feladata ebből következően az, hogy „felvilágosítsa a dolgozó parasztságot a mezőgazdaság gépesítésének, a föld társulásokban való közös megmunkálásának előnyeiről, a kollektív gazdaságok felsőbbrendűségéről (...) harcra kell mozgósítania a szegény és középparasztságot a kulákság, a dolgozó parasztság kizsákmányolója, ellen.”²⁵

A rajoni és helyi néptanácsok viszonyának tárgyalásakor utaltunk a vertikális függőségi viszonyban uralkodó kommunikációs formákra. Ezek egyik legfontosabbika volt a néptanácsok havi jelentése, ebben külön fejezet informálta a feletteseket a politikai, gazdasági beavatkozásokkal szembeni nyilvános viszonyulásokról. „Ellenséges megnyilvánulást észleltek-e?” – kérdezik a rajoni ügyosztályvezetők az ünnepekről, gyűlésekről készítendő jelentésekre felszólító utasításokban. Az értelmiséggel szembeni gyanakvó beállítódásából következően, a hatalom a néptanácsi tisztviselők és a tanügyi dolgozók magatartását kitüntetett figyelemmel követte.

1951 folyamán a Homoródalmási Néptanács VB jelentéseiben az „államapparátusban dolgozó tisztviselők magatartása”-ra vonatkozó kérdésre így válaszoltak:

Május 24: „A néptanácsnál lévő tisztviselőké jó. Az iskolánál levőké szintén kifogástalan, de állandó ellenőrzést kíván munkájuk, mivel községünkben 3 kulák tanító van kinevezve. Munkájukat kifogástalanul végzik. Ellenséges megnyilvánulást nem észleltünk.”

November 24: „A tantestületnél egy kulák tanító van feleségestől. De munkáját becsületesen elvégzi, állandó ellenőrzés alatt van.”

December: „A néptanácsnál működő tisztviselőké mind jó, az iskolánál lévő tantestületi tagoké szintén jó, kivétel egy pár kulák, akik

szintén kötelességüket rendesen elvégzik, sőt még jobban mint a többiek, de munkájuk állandó ellenőrzést kíván.”²⁶

A politika illetékessége a családi kapcsolatok, kötelezettségek meghatározására is kiterjedt. A tehetősebb gazdarétegből származó tanítókat gyakran küldték munkahelyeikről fizetett szabadnapokra, hogy szüleiket győzzék meg a kollektív gazdálkodás előnyeiről,²⁷ vagy „hogya segítséget adjanak szüleiknek” a tervek teljesítésében. 1954. november 4-én egy fiatal tanító az alábbi utasítást kapta a rajoni meghatalmazottól:

„A Rajoni Néptanács Végrehajtó Bizottságától

Gábor Áron
Homoródalmás

A rajoni Néptanács határozata alapján értesítjük, hogy haladéktalanul menjen homoródszentpálra azért, hogy adjon segítséget a szüleiknek, akik az őszi vetési tervüket alig 10%-ban végezték el idáig. Egyben felhívjuk a figyelmét, hogy segítse vetőmaggal is, mivel szülei azzal sem rendelkeznek megfelelő mennyiséggel.

Rajoni meghatalmazott: D. A.”

A falusi tanügyi alkalmazottak feladatait egy tartományi ellenőrzés nyomán, az 1955. augusztus 30-án kelt rajoni körlevél az alábbiakban határozta meg: „A tartományi néptanács ellenőrző munkája során megállapította, hogy egyes községi néptanácsok nem tartják tiszteletben a Minisztertanács 1389 sz. határozatát, ami a tanítók iskolán kívüli tevékenységét szabályozza, hanem különböző megbízásokat adnak, mint pl. éjjeli őrség, telefonszolgálat, adatgyűjtés, lakáshasználat-felmérés. A tanító feladata: a gyermekek kommunista nevelése, a szülők körében végzett pedagógiai propaganda, az analfabetizmus felszámolása, a falu és a város kulturális munkájába való bekapcsolása. Iskolán kívüli feladatok: a párt és kormányhatározatok (elsősorban a mezőgazdaság szocialista átalakítására vonatkozóak) népszerűsítése az összes dolgozók között, összekötve ezt a propaganda és felvilágosító munkát a gyermek, a szülők és a falu összes dolgozói között folytatott nevelő munkával (...) Személyi feladatot csak mint politikai párt, tömegszervezet tagjai, vagy mint községi néptanácsi képviselők kap-

hatnak. Tanügyi kádereknek feladatot az illetékes néptanácsok adhatnak – a tanügyi osztályon keresztül, míg a különböző kulturális gazdasági szervezetek csak a tanügyi osztály írásbeli engedélye alapján adhatnak feladatokat a tanítóknak.”²⁸

Egy év múlva 1956. július végén ugyancsak a fenti rendelkező intézmény „a tanügyi tevékenység megjavítása érdekében az alábbi tevékenységeket rendeli el: A tanügyi káderek az IMSz szervezettel együtt szervezzék meg a kalászyűjtést, a szérűkőn szervezendő politikai tevékenységbe vonják be a tanügyi kádereket is, legalább 2 hetente tartsák meg a kulturotthonokba, a mezőgazdasági kampánnyal kapcsolatos kiértékelőt. Ebbe a munkába vonják be a kulturotthonok igazgatóit, a tantestület tagjait. A végrehajtó bizottságok elnökei, titkárai az iskolák igazgatóival karöltve ellenőrizzék a tanügyi káderek nyári tevékenységét, és észrevételeiket jegyezzék be az erre a célra felfektetett naplóba.”²⁹

A rajoni utasítás szerint, más alkalmazottakkal együtt a tanítók feladata is csépléskor a dolgozók szórakoztatása a szérűkőn: „pihenő időkben művészbrigádokat kell felhasználni, akik szórakoztatják a dolgozókat. A művészbrigád legtöbb 6 személyből áll és rövid monologokat, dialogokat, szavakat, ének és zenekari számokat ad elő. A brigádba bevonandók a néptanács, szövetkezet, iskolák alkalmazottjai, tanítók, tanárok, diákok, pionírok, iskolások.”³⁰

Nem sikerült adalékokra bukkanunk a szérűkőn „pihenő időben” zajló szórakoztató művésztevékenység konkrét, idő- és térbeni paramétereivel leírható formáira vonatkozóan. Elképzelhető, hogy a helyzet groteskségét érzékelő helyi vezetők nem erőszakolták a rajoni utasítások végrehajtását. Az agitációs munka kimerült egy-egy sebtében ácsolt díszkapu és a szérűkre kiszállított „vörös sarok” létrehozásában.

Az iratanyagok tartalmából arra következtethetünk, hogy nem volt tervezhető, kiszámítható feladat-meghatározás, hanem az éppen aktuális szituációnak, prioritásoknak megfelelő feladatok új szempontok szerinti szüntelen újradefiniálása volt általános.

1958 nyarán tartományi döntés tárgya volt a tanügyi káderek nyári szabadságának beosztása. A MAT Néptanács VB a községi néptanácsok elnökeivel a nyári tömegnevelő munka megszervezését sürgető

körlevélben a tanügyben dolgozók feladatairól a következőket közölte: „Több helyen indokul hozzák fel, hogy a tanügyi káderek szabadságolása miatt a kulturális tevékenységet a nyár folyamán be kell szüntetni. *Ez a felfogás helytelen és nem elfogadható*, mert a tanügyi káderek szabadságolását meg lehet és meg kell szervezni oly módon, hogy minden helységben a nyár folyamán jelen legyen 1-3 tanerő.

A nyári kultúrmunka folytonosságának biztosításáért elrendeli: minden községben a néptanács végrehajtó bizottsága 1958. jún. 15-ig az iskolaigazgató szabadságolási javaslata alapján jóváhagyhatja a tanerők nyári tevékenységét, figyelembe véve a következőket:

- a) államrendszerű továbbképzés
- b) szaktanfolyamok
- c) művészeti csoportok felelőseinek tanfolyama
- d) pionír és iskolatáborok
- e) egyetemen vizsgázók
- f) pihenőszabadság

A fentiek alapján a szabadságokat úgy osszák be, hogy a nyári hónapokban augusztus 31-ig minden községben lehetőleg 1-3 tanerő állandóan tartózkodjék állomáshelyén. A községben tartózkodó tanerők az igazgató irányításával és ellenőrzésével készítsenek egyéni rész munkatervet, amely napokra tartalmazza a kultur-nevelőmunka, valamint az iskolai tevékenységet. Minden tanerő a nyár folyamán egyéni tevékenységi naplót vezet, amit az illetékes ellenőrző szerveknek köteles bemutatni. Minden iskolaigazgató köteles 1958. VI 15-ig átadni a néptanács végrehajtó bizottságának a szabadságolási grafikonot. A néptanács végrehajtó bizottságának elnöke gondoskodik arról, hogy a községben maradt tanerőket kimondottan iskolai és kultur-nevelő munkára használhassák, nem pedig más jellegű irodai, vagy statisztikai munkák végzésére.”³¹

Ugyanez év szeptemberében a községi néptanácsok elnökeinek és iskolaigazgatóknak a rajoni utasítás szerint a következő határidős feladatokat kell teljesíteniük: „Gondoskodjanak, hogy az első iskolai napot emlékezetessé tegyék. Az első tanítási napon minden iskolába ünnepeljék a tanügyi reform fennállásának 10. évfordulóját. Ismertessék a 10 év alatt elért eredményeket, készítsenek kiállítást, grafikon-

kat, amelyek tükrözik az elért eredményeket. A napot kezdjük zenés ébresztővel, vidáman köszöntsek az iskolába menő I. osztályosokat. Mindent kövessenek el, hogy ez a nap a szülők, a gyermekek, a dolgozók hagyományos ünnepévé váljék.”³² Alig kezdődik meg az iskolai év, szeptember 18-án a Rajoni VB közvetíti a CEC takarékosági mozgalom támogatására vonatkozó tartományi rendeletet, amely a „néptanácsainkat direkt felelőssé teszi a CEC terv teljesítéséért”. Ebben a felelősségben a tanügyi dolgozóknak is osztozniuk kell: „Minden egyes néptanácsi, tanügyi, stb. alkalmazottnak rendszeresen takarékoskodónak kell lenni, jó példával elől járnia a CEC takarékosági mozgalom megszervezésében.”³³

Látható, hogy ez a beszédmód „olyan módon szervezi a cselekvéseket, hogy beszűkíti a lehetséges valóságokat, mert cselekvésre orientált, állandóan nyílt vagy rejtett vitát folytat más lehetséges és kívánatos értelmezésekkel és orientációs utakkal.”³⁴

A politika illetékessége tehát a takarékoskodástól az ünnepi vidámság elrendeléséig, a pihenőszabadság időpontjának kijelölésétől a családi kollektív szervezésig terjedt. Az állam munkaadói helyzete a társadalom feletti ellenőrzésben azt jelentette, hogy „a totalitárius államnak [az erőszaknál – O. S.] sokkal hatékonyabb fegyverek állnak a rendelkezésére: minden állampolgár az alkalmazottja és semmiféle problémát nem jelent föl-le mozgatni őket az ösztönök skáláján – megjutalmazva a jókat és megbüntetve a rosszakat. Ez a lehetőség egy tökéletesen modern fegyver.”³⁵

Ifjúság

*„Fáradhatatlanul hirdetjük pártunk és kormányunk lenini nemzeti politikájának alapelveit, szívós kitartással a szocialista hazafiság és proletár nemzetköziség szellemében neveljük az ifjúságot, s ezzel – nemzetiségre való tekintet nélkül erősítjük a fiatalok harci egységét a párt zászlaja alatt” – mondta 1956 nyarán a pártfőtitkár.*³⁶

A két Homoród mentén az ifjúságot a politikai szónoklatokban hangoztatott „forró tettvágy és izzó lelkesedés”-sel ellentétben, a politikai célokkal szembeni passzivitás, engedetlenség jellemezte: mindenképpen ki szeretett volna bújni a szigorodó felügyelet alól.

Homoródalmás község előjárósága 1948. június 15-én Oklánd járás főszolgabírójának a következő jelentést küldte: „Miután a sorozás után az ifjúság már a második táncot rendezi engedély nélkül, annak ellenére hogy annak megtartására engedélyt nem kértek, sőt egyenesen a Főszolgabíró úr rendelete ellenére és a községi előjáróság tiltakozására tették, kötelességemnek tartom a hivatal tekintélyének megóvása érdekében a Főszolgabíró úrnak jelentésemet megtenni, s ezúttal némi neheztelést fejezni ki a csendőrség iránt aki az ügyeket hanyagul és nemtörődömséggel teljesíti.”³⁷

A fő tevékenységi terület, ahová a politikai vezetés a fiatalokat a termelőmunka mellé bevonná az a kultúr munka. Ennek tartalma a falusi fiatalok esetében is, akárcsak a tanítókéban, a szocialista mezőgazdaság felsőbbrendűségének hirdetése. 1953 nyarán rajoni utasítás tudatja a községi vezetőkkel, hogy „a munkahelyen történő olvasásokat és a könyvtár kezelését a könyvtárosok, a tanítók, a szabadságon lévő diákok néptanácsi és szövetkezeti alkalmazottak végzik, akik egyben agitációs munkát is fejtenek ki. A szerűn történő kulturális és agitációs munkába különösképpen be kell vonni a szabadságon lévő diákokat, akiknek a kulturális munkában való bekapcsolódását a néptanács kell igazolja a vakáció befejezésével.”³⁸

A fiatalok a vakáció idejére kirótt kulturális feladatokért nem lelkesedtek. Homoródalmáson a helyi vezetőknek nem sikerült az ifjúság mozgósítása: „Kultúr munka téren szintén nagy hiányosság van, a legnagyobb baj az, hogy az ifjak nem akarnak bekapcsolódni a munkába, egyáltalán még arrafelé sem mennek, hogy egy rövid színdarabot, vagy valamit tanulnának. Erre föl a kultúrbizottság azt az intézkedést fogantatosította, hogy addig, amíg komolyabb munkához nem fognak, addig nincs táncengedély. Ezzel még nem oldottuk meg a kérdést, hanem arra kérjük a képviselőket, hogy legalább ők gyermekeiket elsőnek kötelezzék, hogy pontosan eljárjanak a gyűlésekbe, legyenek példaadói a többi ifjaknak, mert addig amíg a mi gyermekeinket sem tudjuk bekapcsolni a munkába másokat még nehezebben.”³⁹

A politikai hatalom lankadatlan lelkesítő propagandája ellenére a homoródszentmártoni VB gyűlésen is azt kellett megállapítani 1957 nyarán, hogy a község ifjúsága el van maradva a „körülötte folyó művelődési forradalomtól, tudomást se akar szerezni róla.”⁴⁰ Egy

falusi kultúrigazgató a néptanácsi ülészakra készített jelentésében a „kultúrszínvonal” emelésének akadályát az alkoholizmusban látta: „Sokszor elgondolkozom azon, hogyan lehetne a mi népünket is arra a kultúrszínvonalra emelni, mint amilyen kultúrszínvonalon állanak a keleti és északi népek (...) Minálunk ez csak eljövendő álmom mindaddig, amíg a szeszfogyasztás káros hatásáról meg nem győződik népünk. De hogy győződjön meg, amikor nem is akar meggyőződni, hiszen minden előadásnak, ünnepségnek a vége egy nagy ivászat, duhajkodás, sokszor veszekedés és verekedés. Vannak akik azt mondják, sokkal jobban lehet mulatni jó bor, jó ital mellett, mint anélkül. Egyik-másik szereplő a bátorságot az italból meríti, de az is megtörtént velem, hogy egyik szereplőm addig merítette a bátorságot, hogy végül nem tudott szerepelni olyan részeg volt. Sokszor a szereplők a jövedelmet megisszák, sőt a legtöbbször csak azért szerepelnek, hogy ihassanak, másképp nem lehet rávenni a szereplésre. Nagyon sok kuturigazgatónak ezzel kell szembehelyezkedni, s a kulturális tevékenység így is kevés, az eredmény sokszor semmi.”⁴¹

Homoródszentpál község falvaiban is hasonló lehetett a fiatalok beállítódása a kultúrmunka és a multság viszonyának kérdésében, ha a községi vezetők utasították „a kulturothton igazgatókat, hogy a multság alkalmával minden esetben megfelelő kulturális műsort állítsanak össze, mely hozzájárul a falu kulturális színvonalának emeléséhez, és foglalkozzanak az ifjúsággal olyan értelemben, hogy meggyőzzék a kultúrmunka fontosságáról, ne csak a multságot tartsák szem, előtt mint a múltban.”⁴²

A szocialista termelési mód felsőbbrendűségét hirdető propaganda egyik formája a szocialista és a magánszektorhoz tartozó települések közötti „kultúrserere” volt. A Rajoni Kultúrügyosztály gyakori utasításokban szorgalmazta a kollektivizált vagy társultan gazdálkodó falvak „művészbrigádjainak” látogatását a környék magángazdálkodást folytató falvaiba.

1958 januárjában a bányiakkal megtörtént, hogy „kulturcserére indultunk Kénosba vasárnap, de sajnos nem fogadtak”⁴³ – méltatlankodik jelentésében a kultúrigazgató, majd azzal folytatja, hogy „a bányi ifjúságot már hat éve neveli és annyi eredményt ért el, hogy most már nem bicskázák meg egymást (...) A kocsmaengedélyt vonják vissza

Bágy falutól, mert az ifjak berugnak és nem lehet velük bírni.”⁴⁴ A jelentésből az is kiderül, hogy a hatékony ünnepi kultúrmunkát hétköznapi hiányosságok is akadályozták: „a kulturotthonban pad nincsen mert elvitték a kocsmába”.

Az ifjúság alkohollal kapcsolatos attitűdjét vizsgáló lengyel szociológiai kutatás megállapította, hogy az ivás mennyisége lényegesen összefügg a fiatalság társadalmi beilleszkedésével, ugyanilyen fontos tényező a társadalmi részvétel mértéke. Minél nagyobb társadalmi érdeklődést mutat a fiatal (részvétel társadalmi munkában, kulturális, sporttevékenységben), annál kevesebb az alkoholfogyasztás. A kutatás következtetései szerint, a fiatalság ivási okai közül egyik leggyakoribb a frusztrációs motívum: „a bajok elfelejtése céljából isznak.”⁴⁵

A fiatalok túlzottnak minősített alkoholfogyasztása korszakunkban, akárcsak az alkalmazottak esetében a társadalmi feszültségek tüneteiként értelmezhető.

A „kultúr színvonal emelése” az új világszemlélet terjesztését, elfogadtatását jelentené. A hagyományos szocializációs minták azonban tovább élnek a fiatalok körében: „Az ateista nevelés terén hiányosságok vannak Remete és Bágy faluban, hol még a pap tartja a kezében az ifjúságot. Ezen helyiségekben mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy ne a templom felé, hanem a kulturotthon felé közeledjen az ifjúság.”⁴⁶

Az ötvenes évek végétől egyre hangsúlyozottabban jelentkezik az oktatással, ifjúsággal foglalkozó politikai beszédekben a nacionalizmus, sovinizmus elleni harc hirdetése.

„A népi demokratikus rendszerben az iskola hatékony eszköze annak, hogy a különböző nemzetiségekhez tartozó fiatalok közelebb kerüljenek egymáshoz, hogy felszámoljuk a kizsákmányoló osztályok által szított nemzeti elszigetelődési törekvéseket (...) Arra kell törekedni, hogy minden egyes helységben valamennyi nemzetiség gyermekei egységes iskolákban együtt tanuljanak, arra van szükség, hogy valamennyi nemzetiség munkásai közösen folytassák a proletár iskolapolitikát (...) A múltban a burzsoázia és a földbirtokosság nemzeti elnyomó politikájával a sovinizmus és a nacionalizmus mérgét hintette el.”⁴⁷

A tartományi és rajoni közvetítéssel a községi néptanácsokhoz is eljutó új nevelési szempontok rövidesen a falusi tanítók, kultur-

igazgatók jelentéseiben is tükröződtek. 1960 májusában Homoród-szentmárton községben megállapították, hogy „egyes falvakban még élnek a nacionalizmus és a sovinizmus csirái az ifjuság körében, amely főleg a sorozások és a bevonulások alkalmával nyilvánul meg a Horthy fasizta nóták éneklésében. Ezen kívül még más burkolt formában is létezik, főleg a bányai ifjúságnál. Ezen a téren az a feladat, hogy a tanügyi kádereink, képviselőink a párttagokkal az élen fokozzák éberségüket, hogy kellőképpen el tudjanak bánni azokkal, akik még napjainkban is megpróbálják megmételtyezni ifjúságunkat a nacionalista, sovinizta eszmék terjesztésével.”⁴⁸

A sovinizmus elleni harc hirdetésével párhuzamosan egyre hangsúlyozottabban előtérbe kerül a román nyelv oktatásának fontossága a székely falvakban: 1955 januárjában a Rajoni VB utasította a helyi néptanácsokat, hogy „a 14-21 éves korú ifjak részére azonnal be kell indítani a román nyelvű tanfolyamokat, hogy az ifjuság számára lehetővé tegyék a román nyelv elsajátítását. Tananyagról, előadásról a rajoni tanügyi osztály gondoskodik. A mozgósításért a helyi néptanács végrehajtó bizottsága felel, amelyek kötelesek kérni az alapszervezetek és az IMSz szervezetek segítségét – Állandó feladat. Felelnek a községi néptanácsok végrehajtó bizottságai és a rajoni tanügyi osztály vezetője.

A tanügyi osztály köteles olyan intézkedéseket tenni, hogy megjavuljon a tanulók anyanyelvi, román nyelvi és mezőgazdasági ismeretek oktatása. Ezért fokozni kell az irányító és ellenőrző munkát. – Állandó feladat. Felel: L. D. rajoni képviselő.

A tanügyi osztály és a tanítók fordítsanak nagyobb gondot a tanulók hazafiasság és proletár nemzetköziség szellemében való nevelésre, a miszticizmus elleni küzdelemre, a román és együttélő dolgozók testvéri összefogásának elmélyítésére. – Állandó feladat. Felel: B. B. rajoni képviselő.”⁴⁹

1960-tól a magyar tannyelvű általános iskolák VII. osztályában román nyelven tanítják a történelmet és földrajzot. 1962. januárjában a tartományi pártkonferencián elhatározták, hogy „az iskolák oktató-nevelő munkájának megjavítása érdekében, a tartományi néptanács intézkedni fog az oktató káderek, elsősorban a román nyelvet, a

történelmet, számtant és fizikát előadó tanszemélyzet ismereteinek tökéletesítésére.”⁵⁰

A legitimálni kívánt politikai mechanizmus mellett a legmagasabb politikai fórumokról sulykolt ideológiai irányvonal közvetíti a politikai-társadalmi elvárásokat. Ez kívülről érkező érdektulajdonítást, a valóságos viszonyoktól eltérő, ideológiailag értelmezett problémavilágot jelentett. A RMP III. Kongresszusán a pártvezető kijelentette, hogy a „párt és tömegszervezeteknek, az ifjúsági és nőszervezeteknek ösztönözniük kell a falusi dolgozók szocialista öntudatának növekedését és a kollektivista szellem kialakulásának folyamatát, fokozott mértékben kell terjeszteniük a kultúrát, mégpedig az új, szocialista falu követelményeinek és szükségleteinek megfelelően (...) Fáradhatatlanul szembe kell szállni a liberalizmus, a polgári objektivizmus, a nacionalizmus és a sovinizmus megnyilvánulásaival.”⁵¹

A társadalmi élet politikacentrikus szervezésének része volt, hogy tiltották a szombat-vasárnapi vallásórákat, az iskolásoknak vasárnap délelőtti foglalkozásokat szerveztek: filmvetítés, könyvismertetés, forradalmi énekek, dominó, kollektív rádióhallgatások töltötték ki ezeket a programokat.

A kollektivizálási kampány gazdasági terhei, az intenzív iparosítás, az iskola révén történő mobilitási lehetőségek a homoródmonti falvakban a mezőgazdasági termelőmunka társadalmi megbecsülésének csökkenését jelentették. 1960 nyarán a homoródszentmártoni VB gyűlésen az iskolaigazgató szerint a „legnagyobb nehézségekkel a mezőgazdasági szakiskola tanulójának beiskolázásánál találkoztunk, amelynek az az oka, hogy úgy a szülők, mint a tanulók lebecsülik a mezőgazdasági szakmát. A mi mezőgazdasági iskolánk arra van hivatva, hogy megfelelő kádereket képezzen a fejlődő mezőgazdaság számára. A VII. osztályt végzett tanulók inkább elméleti vagy más szakmai iskolákba mennek, minthogy mezőgazdasági iskolákba iratkoznának be.”⁵²

A mindennapi élet és politikai szféra közvetlen kapcsolatba került egymással. A politika illetékes volt a pályaválasztás irányításában éppúgy, mint a fiatalok személyközi kapcsolatainak alakításában: „a kollektív gazdaságok és társulások fiataljainak nem szabad elszigetelődniük a többi falusi ifjútól, hanem ellenkezőleg, baráti kapcsolatokat kell fenntartaniuk velük” – jelentette ki a pártvezető.⁵³ Nemcsak a

fiatal alkalmazottakat – főleg a tanügyben dolgozókat –, a középiskolás diákokat is bevonták a mezőgazdaság szocialista átalakítását erőltető propagandába. A családi kapcsolatok átpolitizáltsága még élénken él a korszakot átélő egyének emlékezetében: „Szeptemberben elmentünk a keresztúri gimnáziumba, de ha csak lehetett november 7. körül haza kéreztünk. Ilyenkor apám mindig gyanakodva fogadott, mit keresek otthon, miért mentem haza, agitálni küldtek?”⁵⁴

Az állampolgárok joggal érezhették úgy, hogy a hatalom mindenütt jelen van: „a politika Damoklész kardjaként lebegett fejük fölött.”⁵⁵ A politikai befolyásolás egy másik eszköze az ún. tömegmozgalmak, mint pl. a nőmozgalom irányítása volt.

Nőmozgalom

A homoródmenti falvakban a nőmozgalmat a Rajoni Nőbizottság és a községi néptanácsok keretében szervezett helyi női bizottságok kezdeményezték. E szervezetekben a fentről meghatározott tevékenységek végrehajtásának erőltetésében egyik gyakran használt eszköz a *versenykihívás* volt. 1954 szeptemberében a Székelyudvarhely Városi Néptanács mellett működő Nőbizottság a „Nagy Októberi Szocialista Forradalom 37-ik évfordulója, valamint a RMP Kongresszusa Tiszteletére” a következő tevékenységi területeken hívta versenyre a rajon összes női bizottságait: a pártkongresszus irányelveinek feldolgozása, olvasóköri szervezése, gyermekek beiskolázása, az összes „becsületes dolgozók mozgósítása az állam iránti hazafias kötelezettségek teljesítésére (állami adó, hús, tej, gyapjúbeadás), az őszi vetési kampány befejezésére, az állattenyésztés fokozására, fajállatok tenyésztésére, minél több baromfi és nyúltenyésztésre. Továbbá: felvilágosító munka végzése a magtisztító és csávázóközpontokban, az áruforgalom kiszélesítése érdekében, a tisztaság betartása és a fertőző betegségek megelőzése érdekében, a takarékbetétek és nyereményes kötvények számának növelése érdekében.”⁵⁶

Az évek folyamán a falusi nőket a legkülönbözőbb akciókba igyekeztek bevonni: hamugyűjtési akció, kollektív olvasó körök szervezése, olvasóköri felolvasók, tiltakozó gyűlések szervezése „Nyugat Németország felfegyverzése elleni harcra” csont-, rongy-, és üveggyűjtés;

iskolák, analfabéták tanfolyamainak rendszeres látogatása; a hús és tejkvóta beszolgáltatása, önmegadóztatási összegek beszédése, közmunkák teljesítése, télifa ünnepély szervezése, a zöldség- és ipari növények termesztésének népszerűsítése, szerszámjavítás, melegágyak készítése, magtisztítás, csiráztatás, terményszerződések szorgalmazása.⁵⁷

1955. január 31-én a községi néptanácsokat a Rajoni VB terjedelmes körlevélben utasítja hogy „Március 8. tiszteletére már most kezdjék meg az előkészületeket”. Az ünnepszervezés egyik fontos célja, hogy „szervezzenek be községenként legalább 3-5 asszonyt, akik írjanak levelet a különböző országok asszonyainak, főleg egyéni leveleket, vagyis egy asszony személyesen írjon levelet egy idegen országban lévő dolgozó asszonynak (...) írhatnak levelet falusi asszonyok, kollektivisták asszonyok, orvosnők, sok gyermekes asszonyok akik leveleikben mutassák meg, hogy hogyan élnek a Román Népköztársaságban és milyen jogaik vannak. Hogyan harcolnak a békéért. Szervezzenek be olyan asszonyokat is, akik elvesztették férjeiket, fiaikat a háborúban. Fejezzék ki tiltakozásukat egy újabb háború ellen a németmilitarizmus ellen, és foglaljanak állást a békeharcban. Lehet írni a Népidemokratikus asszonyoknak és a kapitalista országok dolgozó asszonyainak.”⁵⁸

1955 augusztusában a Rajoni VB Minisztertanácsi utasításra hivatkozva közli a községi és városi néptanácsokkal, hogy “irányítsák a női bizottságokat, hogy szervezzék meg a télire szükséges főzelék és zöldség konzerválását (...) szervezzenek zöldségkonzerváló központokat, valamint szept. 15-30 között rendezzenek kiállítást az eltett konzervekből.”⁵⁹

Ugyanez év novemberében a Rajoni Néptanács határozatban közli a helyi néptanácsokkal, hogy a rajon területén összesen 192 olvasókört és szabászati tanfolyamokat kell megszervezni.⁶⁰

Az ünnepszervezés elrendeléséhez részletes, atyáskodó utasításokat is mellékelnek: „az élenjáró nőket népszerűsítsék és ajándékozzák meg könyvekkel és virággal.”⁶¹

Az RMP II. kongresszusát (1955. dec. 23-28.) megelőző hetekben a Tartományi Néptanács utasítja az összes néptanácsok végrehajtó bizottságait a női bizottságok és a női küldöttek, valamint a széles női

tömegek aktivizálására, hogy „bevonják a női bizottságokat és a női küldötteket azon politikai munkába, amelyet a kollektív gazdaságok és a mezőgazdasági társulások szervezeti megerősítéséért folytatnak (...) a nők ösztönzése, önbizalmuk növelése érdekében a *Bő termékekben élenjáró* jelvényt, valamint mezőgazdasági tárgyokban és felszerelésekben járó jutalmakat” adnak, ugyanakkor azokat „akik lelkesedéssel vesznek részt az akciókban, népszerűsíteni kell a helyi sajtóban, utcai faliújságokban, gyűléseken.”⁶²

A korszak levéltári forrásai a fentről gerjesztett mozgalomhoz passzívan viszonyuló nőkről tudósítanak. Az alábbi jelentést egy munkásszármaszató titkár gépelte, akinek 1952. júliusi kinevezése után önkéntes napi programja volt a gépírás tanulása.⁶³ A betűhív közlés az elsajátított készséget, a hivatali írásbeliség színvonalát is tükrözi: „A Homoródmási Néptanács Végrehajtó Bizottsága megvállaszva a Székel Udvarhelyi Néptanács mellett működő szervezeti osztálynak A 13,805 számú körrendeletére. Minden holnapban egy vagy két gyűlést tartunk a Női Bizottsággal, a hol rendszeresen a helyi problémákat szoktuk megtárgyalni, vagy pedig a felsőbb szervektől ha van valami utasítás azal foglalkozunk. Ezenkívül a Nőknek egy kevés százaléka részt vesz a Párt esti tanfolyamonis, annakidejében a Néptanács az alapszervezetel karöltve foglalkoszon a Nőknek a minél nagyobszám beli beszervezésével hogy részt vegyenek a Pártot esti tanfolyamanek dacára is csak alig öten vesznek részt. Igyekesztek magukat kivonni azal hogy nekik nagy az elfoglalásuk a családban és nincs idejük. Szakmai téren pedig több mint 140 nő let beszervezve szabászati tanfolyamra a melyből vagy 115 nő veszrészt a hol meg tanulnak ruhát szabni a mely nagyon fontos egy családi körben. A következő női gyűlésen befogunk szervezni egy olvasó kört a melyre befogjuk szervezni a nőknek nagy részét.”⁶⁴

Egy homoródszentmártoni VB gyűlésen 1953 augusztusában a rajoni kiküldött megállapította, hogy „a jelenlévő elvtársnők nem kapcsolódnak be eléggé a gyűlés menetébe.”⁶⁵ 1957 márciusában ugyanitt a helyi vezetők arról számoltak be, hogy „eredményeink is vannak de hibánk is van, mert a gyűlésekben nem igen lehet a nőket összekapni, meg kell hívjuk egy gyűlésre kétszer is amíg egyszer összegyűl; vannak még olyan asszonyaink akik a gyűlésektől tartó-

kodnak.”⁶⁶ Év végére se javult sokat a helyzet: „bevontuk a Nő bizottság tagjait a mezőgazdaság szocialista átalakításának érdekében folytatott munkába, konkrét feladatul adva egyes nő társuknak a meggyőzését, akik ahelyett, hogy a haladás ügyét szolgálnák, még férjeiket is megakadályozzák abban, hogy beálljanak valamelyik szocialista szektorba.”⁶⁷

A hivatalosan intencionált értékekkel, politikai célokkal szemben elvárt azonosulás a nőszövetségekben csekély mértékű volt. A propagandaeszközökkel terjesztett részvételi felhívásoknak nem volt integratív ereje. A különböző kommunikációs csatornákon, hivatali fórumokon közvetített általános érdekekkel szembeni passzivitás jelezte, hogy a „dolgozó tömegek”-nek tulajdonított érdekek valamiféle fiktív társadalmi térben lebegtek. Az érdektulajdonítás is a hatalom kisajátított illetékessége volt, maguk az érintettek nem képviselhették, nem jeleníthették meg nyilvánosan érdekeiket.⁶⁸

A termelő társadalom kényszerekkel szembeni konkrét magatartás- és viselkedésformáit a következő fejezetben tárgyaljuk.

Jegyzetek

1. Gh. Gheorghiu-Dej 1960:100.
2. Szabó Márton 1998:372.
3. A pártvezető beszédeit e rendezvényeken lásd: Gh.Gheorghiu-Dej 1955.
4. Cs. Gergely Gizella (sz. 1927. Székelydália): részlet A Hargita Népe „Kuláksors” pályázatára érkezett kéziratból. KAM-D./K. adattár.
5. Uo.11.
6. Uo.12.
7. Fekete Domokos (sz.1930) részlet A Hargita Népe „Kuláksors” pályázatára érkezett kéziratból. KAM-D./K. adattár.
- 7a: Gábor Áron homoródszentpáli lakos szóbeli közlése 2000 május 14.
8. KAM-D./K.:47.
9. CszszÁLvt F.226.75.15
10. KAM-D./K.:119.
11. KAM-D./K.:116.
12. KAM-D./K.:118-119.
13. Jessor, Richard 1974:325
14. Uo. 292-293.

15. Oláh Irén – Oláh Sándor 1989:72.
16. Szabó Márton 1998:121.
17. CszszÁLvt F.226.754.15-18.
18. CszszÁLvt F.517.32.497.
19. CszszÁLvt F.517.42.1958.aug.30.
20. CszszÁLvt F.517.42.1959.júl.27.
21. CszszÁLvt F.517.42.1959.jan.31.
22. Szabó Ildikó é.n.:32.
23. Mihály János 1956.I.34-36.
24. Esti párttanfolyamok. 1961:194-195.
25. Gh. Gheorghiu-Dej 1955:469.
26. KAM-D./K.:129.
27. Cs.Gergely Gizella 1999:15-16.
28. KAM-D./K.: 72.
29. KAM-D./K.: 74.
30. KAM-D./K.: 94.
31. KAM-D./K.: 66-67.
32. KAM-D./K.: 78.
33. KAM-D./K.: 115.
34. Szabó Márton 1998:373.
35. Rupnik, Jacques 1990:13.
36. Gh. Gheorghiu-Dej: Beszéd az Ifjumunkás Szövetség II. kongresszusán.
Scînteia 1956. júl.1.
37. CszszÁLvt F.136.1948.9.242.
38. KAM-D./K.: 93.
39. KAM-D./K.: 134-135.
40. CszszÁLvt F.517.32.1957. jún.27.
41. CszszÁLvt F.517.32. 1957. aug.8.
42. CszszÁLvt F.517.16.1957. dec.
43. CszszÁLvt F.517.42.1958. jan.24.
44. Uo.
45. Falevicz, Jan Karol 1974:320-321.
46. CszszÁLvt F.517.42.1959 nov.
47. Gh. Gheorghiu-Dej: Beszéd a Román Népköztársaság Diákegyesületei
Szövetségének II. országos konferenciáján. Scînteia.1959 febr.20.
48. CszszÁLvt F.517.42.1960 máj. 20.
49. KAM-D./K.:71.
50. A Maros-Magyar Autonóm Tartomány Pártkonferenciájának határozata.
1962:18.
51. Gh. Gheorghiu-Dej: Jelentés... 1960 a:101-102
52. CszszÁLvt F.517.42.1960. aug. 26.

53. Gh. Gheorghiu-Dej 1959:187.
54. Sándor Álmos nyugdíjas tanár (sz.1942. Homoródalmás) szóbeli közlése, 2000. febr.15.
55. Szabó Ildikó i.m.:30.
56. KAM-D./K.: 42-43.
57. KAM-D./K.: 49; 60; 87; 105.
58. KAM-D./K.: 86-87.
59. KAM-D./K.: 121.
60. KAM-D./K.: 69.
61. KAM-D./K.: 105.
62. KAM-D./K.: 45.
63. Rác Dénes (sz.1924. Homoródalmás) egykori néptanácsi alkalmazott szóbeli közlése, 1992.júl.10.
64. KAM-D./K.: 126.
65. CsszÁLvt F.517.11.80.
66. CsszÁLvt F.517.16. 1957 márc.
67. CsszÁLvt F.517.16. 1957 dec.
68. Gombár Csaba 1986:25.